

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

A.D. Jørgensen ; [udgivet af] Kommissionen angaaende Tilvejebringelsen af forskellige offentlige Bygninger.

Titel | Title:

Udsigt over Centraladministrationens, Domstolenes og de offentlige Samlingers Bygningshistorie, fra 1660 til Nutiden

Udgivet år og sted | Publication time and place:
Fysiske størrelse | Physical extent:

Kjøbenhavn : Thieles Bogtrykkeri, 1882
60 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

A. D. JØRGENSEN.

CENTRALADMINISTRATIONENS

BYGNINGER.

1882.

32₂-153-4°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130019428045

Kommissionen angaaende Tilvejebringelsen af forskellige offentlige Bygninger.

UDSIGT

over

Centraladministrationens, Domstolenes og de offentlige
Samlingers Bygningshistorie,

fra 1660 til Nutiden.

Af

A. D. Jørgensen.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1882.

I. Kongerne Fredrik III og Kristian V.

Kollegiernes Indretning og den store Bibliothekbygning.

1. Indledning.

Lige indtil henimod Enevældens Indførelse vedligeholdtes som bekendt hos os i alt væsentligt de gamle middelalderlige Former for Rigets Centraladministration saavel som for Ordningen af den dømmende Magt. Expeditionen af de kongelige Regeringsskrivelser udgik fra Kancelliet (eller Kancellierne, det danske og det tyske); Finansernes Bestyrelse og Regnskabernes Revision foretoges i Rentekammeret og i »Kongens eget Kammer«. Den højeste Regeringsmyndighed var hos Kongen i Forening med Rigsraadets Medlemmer, enkeltvis eller i Samling (Herredag).

Det laa i Sagens Natur, at disse ældste Regeringsinstitutioner maatte være nøje knyttede til Kongens Person; vi ser dem derfor ogsaa følge med paa hans Rejser og have mere varige Lokaler paa de kongelige Residensslotte. I Kong Kristian II's Instrux for sine Hofembedsmænd paalægges det Fodermarsken paa Kongens Rejser først at sørge for Værelser til »Kancellieret«, »fordi Kongens Ærende falder der mest ind«*). Og endnu længe efter er der Tale om Kongens Kancelli, hvor han kommer frem paa sine Slotte, ja endog »paa Jagten«, d. e. paa de Gaarde, hvor han tager ind for Jagtens Skyld. I Aaret 1572 søgte Kong Fredrik II at gjenindføre den tidligere, i Krigsaarene ophørte Skik, at ogsaa en Rentemester med sine Renteskriverere fulgte med Hoffet**).

Efterhaanden maatte dog de egenlige Residensslotte blive faste Sæder for baade Kancelli og Rentekammer, og i Slutningen af den ældre konstitutionelle Regeringsperiode var Kjøbenhavns Slot i Virkeligheden alt bleven Regeringens stadige Sæde, skjønt Kong Kristian IV endnu som bekendt havde indrettet et særligt Kancelli paa Fredriksborg.

Kjøbenhavns Slot dannedes af en Kreds af temmelig forskelligartede Bygninger, omgivne af en Grav. Over denne førte en Bro, mellem en ydre og en indre Portbygning;

*) Danske Magasin, 3. Række, 1, 154. Sml. Ny D. M. I, 313 fl.

**) Hist. Tidsskr. 2, 16—17.

Grunden til den første fandtes paa det Sted, hvor Kong Fredrik VII's Statue nu staar. Efter at være kommen gennem den indre Port havde man det Blaa Taarn tilhøjre og lige ved Siden af det en gammel grundmuret Bygning, som forbandt Taarnet med den nordlige Længe, i hvilken Riddersalen fandtes; denne Bygning var det »gamle Kancelli«*).

Kancellibygningsens høje Tag naaede end ikke op i Højde med Blaataarns Murværk, som det støttede sig til; den havde to Etager, en lav hvælvet Stue og en høj Sal, begge med fire Fag Vinduer ud til Slotsgaarden, Salen desuden med Vinduer udad til Graven og over imod Byen. Paa Salen fandtes i Kong Kristian IV's tidligere Aar i tvende adskilte Rum de to Kancellier; i Stuen samledes derimod Rigens Raad med Hofmesteren. Sammesteds fandtes uden al Tvivl ligeledes de »Hvælvinger«, der omtales som Gjæmmesteder for Rigens Breve og Pengeskatte. I Aaret 1562—63 nævnes der saaledes i Rigens Regnskab en Hvælving paa Slottet som »Peningekammer«, og 1578 omtales en Hvælving, i hvilken Lensbrevene paa Sønderjylland og Femern findes i et jernslaget Skrin. Nedlæggelsen af Breve og andre Arkivalier saavel som af Penge og Klenodjer i aflaaede Skrin i et »Brevkammer«, paa Slotte eller i Kirkebygninger, var dengang almindelig.

Samtidig fandtes Rentekammeret paa Salen over Toldboden, den saakaldte Renteribygning. Denne laa foran Slottet ved Havnens gamle Indløb, omtrent overfor nuværende Boldhusgade, tilvenstre for Slottets ydre Port. Den var bygget umiddelbart ud til Vandet og havde en lille Landgangsbro. Paa dette Sted fandtes der fra Arilds Tid en Bom, som om Natten lukkede for Havnen og ved hvilken Skibene maatte betale Told**).

I Kong Kristian IV's Tid flyttedes Toldboden længere ud; den siges en Tid at have været i nuværende Holmens Kirke og fandtes senere tilligemed Havnens Bom paa den sydøstlige Side af Holmen (over til »Amager Blokhús«). I Aaret 1622 flyttede derpaa Kancellierne ud i Toldbodens gamle Lokale, som ombyggedes til sit nye Brug***). Ved denne Forandring blev det gamle Hus ved Havnens Indløb en fuldstændig Regeringsbygning. Medens Salen optoges af Rentekammeret og dets forskjellige Kontorer, fandtes de to Kancellier og Rigsraadets Raadstue underneden. Det hedder derom i Jens Lavridsen Wolffs bekjendte Bog (fra 1654): »Strax udenfor Slottet er Raadstuen, hvor Rigens højvise Raad forsamles, førend de paa Slottet indgaar, naar Herre-

*) Se Billedet foran i Eleonore Kristines Jammersminde, og Planerne hos F. R. Friis, Samlinger til dansk Bygnings- og Konsthistorie, S. 178 f. Bricka og Fridericia, Kong Kr. 4. Breve, 1632—35, S. 242, 356. At Stuen var hvælvet ses af Rigens Regnskab 1601, da en Trappegang blev brudt igjennem Hvælvingen (Kongeriget's Arkiv).

***) Kbh. Dipl. 3, 63 f.: J. H. beskikkes til »Tolder udi Toldboden for vort Slot K.«, og til at »have flittig Indseende med at Bommen ved Toldboden hver Aften bliver forvaret og tilsluttet« (1627). Origines Hafnienses, S. 34. S. B. Smith, Eleonore Kristines Jammersminde, 2. Udg., S. 26: »Baaden lagde an ved den liden Bro, som er ved Renteriet«. J. L. Wolf, Encomium regni Danie 161.

***) Rigens Udgiftsregnskab 1622—23: Bygingshaandværkernes Afregninger (Maleren skal »staffere endel gemakker« under Rentekammeret; der foretages Stenhuggerarbejder; det »nye Kancelli« omtales; Væggene i »Raadstuen og det danske Kancelli under Rentekammeret« beklædes med 88 Alen Spaanmaatter osv.). Thura, Danske Vitruv, S. 59, siger (urigtigt), at Bygningen opførtes 1622.

dag holdes, eller naar de er til andet at forsamles om foreskrevne. Der er og det danske og tyske Kancelli og der ovenover er Renteriet, hvor Rentemestrene hver sit Kontor haver —. Hvilket skjønnede af Grund opmurede Hus er med Bly og Skeversten betækket.« Den gamle Kancellibygning paa Slottet omdannedes saaledes, at Salen indrettedes til »det meget skjønnede, vel sirede og kostelig beprydede Gemak, hvor Hans Kongelige Majestet med Rigens højvise Raad sidder Ret og holder Herredag.« Stuen derimod, den gamle hvælvede Raadstue, indrettedes til Hofapothek og Konfektyr; senere (1644) til Møntværksted og anden lignende Brug, indtil den igjen paa et senere Tidspunkt toges i Brug som »Zahlkammer«*).

2. Kollegiernes Indretning og Omdannelser i det 17. Aarhundrede.

Da i Slutningen af Aaret 1660 efter Statsomvæltningen de nye Regeringskollegier indrettedes, maatte der selvfølgelig tænkes paa forøget Plads til deres Virksomhed: Renteriet udvidedes ved Tilbygning og der købtes en Gaard i Byen til Krigskollegium og Admiralitet.

Det gamle Rigsraad, hvis Raadstue havde været i Renteriet, medens Herredagssalen fandtes i det gamle Kancelli paa Slottet, afløstes som bekjendt af et Statskollegium og en Højesteret, hvorved den dømmende Myndighed hos denne Rigets højeste Avtoritet adskiltes fra Forvaltningen. Højesteret beholdt for Fremtiden Herredagssalen paa Slottet, medens Statskollegiet indrettedes i Raadstuen, ved Siden af Kancellierne.

Med Hensyn til disse foretoges der den Forandring, at de ikke mere som forhen skulde være Expeditionskontorer for hele Landets Styrelse; ethvert af de andre Kollegier fik tværtimod samme Selvstændighed overfor sit særlige Forretningsomraade som Kancellierne overfor deres; kun Statskollegiet stod selvfølgelig i visse Maader over dem alle. Rentekammeret, eller som det i de første Aar kaldtes »Skatkammeret«, modtog herved en betydelig Udvidelse paa Kancelliernes Bekostning, idet hele Landets Styrelse m. H. t. Finans- og Skattevæsen, saavel som til Lenenes (Amternes) Forvaltning samledes under det med det tidligere Kasse- og Regnskabsvæsen.

Den 26. Januar 1661 udgik i Anledning af Kollegiernes endelige Ordning følgende kongelige Brev til Rigens Skatmester:

Fr. 3.

Vor synderlige Gunst tilforn!

Woris Naadigste Willie och befaling er, Att I lader accordere och handle med Woris vice Admiral paa Bremmerholm, Osz Elschelig Jørgen Biørnsen, omb hans gaard til Krigs Collegio och Admiralitetz brug, Vdimod billig betalning paa wisse Terminer. Disligeste Att I görer dend Anordning, At huis Atschillige Materialier, som behøfuis til den bøgning, Wy Naadigst wille At schulle forferdiges wed

*) Wolf, Encomium. R. D., S. 150, 147. Friis, Samlinger, 177, 203 f.

Enden vdaß Woris Schatt Cammer och Cantzelie, Til Betienternis flere och fornødne Verelser, forderligst och i tide maa Vorde bestilt, och Indkøbt Imod foraarit, Att bøgningen, effter den Anordning I selv derom haffuer At giøre och fornøden Eragter kand foretagis. Dermet scheer Vor Willie, Befalendis Eder gud, giffuet paa Wor Kongelige residentz Vdi Københaffn den 26. Januarij Anno 1661.

Wnder wort Zignet

Friderich.

Os Elschelig Erlig och Welb. Her Hanibal Seested til Nøraggergaard, Ridder, wor mand, Raad, Rigens Schatmester, Præsident vdi voris Cammer Collegio och Assessor vdi Collegio Status.

Hannibal
Sstt.

Efter denne Ordre maa Kancellibygningen foran Slottet antages at være bleven udvidet i det følgende Aar, og da der ikke senere forlyder noget om en yderligere Tilbygning, tør det vistnok antages, at den alt dengang fik den Størrelse, som den havde ved Nedbrydningen 1722*).

Bygningen laa i Syd og Nord langs Havnens Bolværk, ca. 20—30 Alen fra den ydre Slotsport; den var 50 Alen lang**) og 17 Alen bred, havde hvælvet Kjælder, Stue og Sal af Grundmur, derover en Halvetage af Bindingsværk. Paa Vestsiden, ind imod Slottet, fandtes et Trappetaarn, foran Indgangsdørene til Stuen tvende Bislag, langs Muren andre smaa Tilbygninger og Skure.

Raadstuen var i Stuens sydlige Ende, nærmest Slotsporten; den bestod af et stort Forsamlingsrum, et Kabinet og et Kammer. I Bygningens sydlige Gavl havde den tre Karme Vinduer og lige saa mange mod Vest, ind imod Slottet. Nærmest Raadstuen fandtes det tyske Kancelli, med ialt 8 Karme Vinduer og 5 Døre, mod Nord det danske Kancelli med 15 Vinduer og 13 Døre.

Salen indtoges, som oftere nævnt, af Kammer-Kollegiet og Renteskriverstuerne. Kollegiets Forsamlingsrum havde ialt 10 Karme Vinduer (deraf de 8 med 4 Rammer hver); ved Siden af det laa et Kabinet og et Kammer; det svarede altsaa ogsaa i det ydre ganske til Raadstuen ved Kancellierne. Fra Kollegiestuen, der uden al Tvivl var i den sydlige Gavl, førte flere Døre ind til Rentekammeret, ligesom der omtales en lang Gang »til alle Rentekrivernes Kontorer«; i disse fandtes der ialt 18 Karme Vinduer, med 4 Rammer hver.

I Mansardetagen over Kammeret fandtes der ialt 39 Vindueskarme med 2 Rammer hver, og 14 Døre. Her var bl. a. Rentekammerets »Brevkammer«, bestaaende i en stor Mængde ældre og nyere Regnskabsrækker og den fra 1660 begyndte Samling af indkomne Breve, udgaaende Expeditioner, Protokoller og Kollegieakter. Allerede

*) Hvis det kan antages, at de 88 Alen Spaanmaatter, som 1622 anskaffedes til »Raadstuen og danske Kancelli« (s. S. 4) angiver Husets daværende Ydervægflade, og Bredden antages for uforandret (17 Al.), saa var Husets Længde dengang kun 27 Alen.

**) Efter Kort i Krigsministeriets Arkiv maa den have været 76—77 Alen lang; men efter den officielle Vurderingsforretning af 1721 var den kun 50.

faa Aar efter var den dertil indrømmede Plads saa fuldstændig optagen, at man nødtes til at indrette et Brevkammer paa Loftet over den nye Bibliothekbygning, og atter 10 Aar efter toges hele »Renteriets« Mansard i Brug til det samme*).

Som det fremgaar af det foran meddelte Reskript lod Fredrik III til Brug for Forsvarskollegierne købe en Gaard og Grund af Viceadmiralen paa Bremerholm Jørgen Bjørnsen; Handelen sluttedes den 4. og Skjødet var udstedt den 8. Februar 1661 og lød paa en Kjøbesum af 1250 Rdlr.**).

Denne Krigskollegii Gaard, som den senere kaldes, laa nord for Holmens Kirke, paa endel af den Grund, som indtil vor Tid Søkaartarkivet indtog. Der laa dengang strax nord for Kirken en Skole »for Holmens Ungdom« og en dermed forenet Navigationsskole; herfra udgik i ældre Tid Stadens østre Fæstningsvold med foranliggende Grav, der strakte sig i Nord og Nordvest op til Hallandsaas (Kongens Nytorv) og Østerport og derfra videre til Nørreport. Denne Vold var i Kong Kristian IV's Tid bleven nedlagt og hans Efterfølger havde bortsolgt de derved indvundne Grunde til private. Nærmest Holmens Skole havde Jørgen Bjørnsen købt Grunden; den siges at ligge ved »Holmens Laage«, d. e. Indgangen til Holmen. Derefter fulgte den bekendte Kirurg Filip Haquart, hvis Ejendom nogle Aar efter ligeledes kjøbtes til Administrationens Brug. Denne sidste Grund var 43—44 Alen dyb fra Gaden ned til den gamle Fæstningsgrav, der som bekendt bevaredes lige til vore Dage som en Kanal mellem Staden og Holmen; Grundens Bredde i Nord og Syd var 16½ Alen. I den nye Grundtaxt, som netop i det samme Aar udarbejdedes, vurderedes Krigskollegiets Gaard til 500, Filip Haquarts til 600 Rdlr.***).

I dette Sted indrettedes altsaa det nye Krigskollegium, som nærmest maatte siges at være udskilt fra Kancelliet, men ved Oprettelsen af den langt talrigere staaende Hær havde faaet et ikke ubetydeligt Forretningsomraade. Admiralitetet var alt oprettet i Aaret 1655 og havde sit Sæde paa Holmen; men efter den meddelte kongelige Ordre maa det antages, at det nu flyttede ind i samme Gaard som Krigskollegiet †).

I Aaret 1668 oprettede Kongen endvidere det første Kommerce-Kollegium. bestemt til at fremme Handel og Industri. En Snes Aar efter nævnes det i Filip Haquarts tidligere Sted, og da han netop lige før dets Oprettelse erhvervede Tilladelse til at sælge dette. er det vistnok sandsynligst at antage, at Kollegiet alt fra først af har haft sine Lokaler her ††).

*) Se Dokumenter til Rentekammerets Resolutionsprotokol, 31. Decbr. 1721 (No. 41) og Diverse Dokumenter II B. 47 (No. 3: om Bygningens Reparation 1695) i Rentekammer-Arkivet. Bygningen ses paa Prospector af Kjøbenhavn (1608 hos Trap, II, 20; 1587 i Origines H. 228); af Andreas Hojer siges den at være bygget af Kong Kristian III, som ogsaa havde opført Kongefløjen paa Slottet (»Fr. 4. Lebens«, II 34 f. Chr. Bruun, Kongl. Bibl. Stiftelse. S. 44. Sml følg. Side.

***) Skatkammerets Regnskab 1660—61, Fol. 43. Gml. Skjøderegister i Rentekammerarkivet. J. 55.

***) Wolfs Encomium, S. 157. Kbhvns. Dipl. I. 734. II, 812. III, 496.

†) Garde, Dansk-norske Sømagt, I, 158. Becker, Samlinger til Fr. III I, 90. Holberg, Danmarks Historie (1858) III, 327, 338.

††) Kbhvn. Dipl. III, 655. 674. Becker, Fredr. III. II, 238

I Kong Kristian V's Tid foretoges der en talrig Række Omdannelser i Kollegierne og deres indbyrdes Forhold, uden at dette dog i nogen mærkelig Grad fik et synligt Udtryk i de til Administrationens Brug bestemte Bygninger.

I Begyndelsen af hans Regering, da Udviklingen af et kraftigt Værn og en slagfærdig Hær især laa Kongen paa Sinde, henlagdes en stor Del af Statens Indtægter under Forsvarskollegiernes umiddelbare Bestyrelse, og disse forøgedes med et nyt, hvis Medlemmer først kaldtes »Direktører over Militiens Midler«, senere (1675) »Deputerede ved General-Kommissariatet«. Dette Kommissariatskollegium forestod i Krigens Tid baade Landhærens, Fæstningernes og Flaadens Forsyning i alle Retninger; det ophævedes vel atter i Aaret 1679, men gjenoprettedes gjentagne Gange, sidste Gang 1694 (til 1712).

De to Bygninger ved Holmens Laage anføres i Grundtaxten af Aaret 1689, den første som Bopæl for Holmens Admiral Spahn, den anden som Kommercekollegium. Dette sidste havde dog altid ført en hensygnende Tilværelse og stansede i alle Tilfælde faa Aar efter sin Virksomhed; i dets Sted havde Generalkommissariatet for Landhæren alt dengang, som det synes, sit stadige Ophold her, medens de Deputerede paa de Tidspunkter, da ogsaa Flaadens Anliggender var betroede dem, ligesom ellers Søetatens Deputerede, holdt deres derved foranledigede Møder paa selve Holmen*). Admiralitetet synes derimod stadig at have holdt sig i sit tidligere Hjem, Krigskollegiebygningen, i hvilken Holmens Admiral nu havde faaet Bolig. Da Pladsen senere blev for snæver, indrettedes en Nabogaard til Bolig for ham. Selve Krigskollegiet var derimod efter den skaanske Krigs Slutning helt ophævet og afløst af et Krigskancelli, som var overordnet saavel begge Kommissariaterne som Admiralitetet og havde faaet sit Lokale paa Slottet**).

Der indtraadte i det hele ved denne Tid (Jan. 1680) en temmelig gennemgribende Omdannelse af den øverste Styrelse. Istedendfor Skatkammeret, der oprindeligt havde forenet den øverste Styrelse af alle de Anliggender, som nu sorterer under Finans- og Indenrigs-Ministerierne, med selve Kasseforretningerne, traadte nu, efter forskellige mellemliggende Forandringer, et Rentekammer og et saakaldet Zahlkammer. Det første af disse organiseredes fra nu af med bestemt adskilte Stiftskontorer, saaledes som det bestod indtil 1841, og det var ved denne Lejlighed, at Mandsardetagen helt indrettedes til Brevkammer for de mangfoldige Regnskaber, som nu af Renteskriverne afleveredes fra deres ældre Kontorer***). Det andet, Zahlkammeret, oprettedes derimod af de efterhaanden paa Slottet samlede enkelte Kasser. Saaledes var Peder Brandt i Aaret 1676 først bleven Zahlmester (eller »Betalmester«, som det i Begyndelsen endnu enkelte Gange kaldtes) ved Hofkassen (d. e. Civiletatens Kasse); i det følgende Aar var hertil kommen de to militære Etaters Kasser, idet de dog

*) Garde, Efterretninger II, 233 f

***) Holberg, Danmarks og Norges Beskrivelse, S. 702 f. Vaupel, Dansk-norske Hærs Historie, I, 224. I Slottets Brænderegnskab for Aarene 1679—99 sammenfattes disse Bygninger snart som Generalkommissariatet, snart skjelves der mellem Kommissariatet, Admiralitetet og Kommercekollegiet.

***) Meddelelser fra Rentekammerarkivet, 1871, p. V ff.

endnu holdtes strængt adskilte. Fra Omdannelsen efter Nyaar 1680 samledes de derimod fuldstændig i et fælles »Zahlkammer«, fra hvilket der fra den Tid af aarlig aflagdes et Indtægts- og et tredobbelt Udgifts-Regnskab (særskilt for hver af de tre Etater).

Ved Oprettelsen af Zahlkammeret toges den gamle Kancellibygning paa Slottet igjen fuldstændig i Brug efter sin oprindelige Bestemmelse. Paa Salen holdtes, som før bemærket, Højesteret. og i Stuen indrettedes Zahlkammeret. Der fandtes her særlige Kamre for »Ober-Zahlmesteren«, Kammersekretæren og Kopisterne, endvidere et »ydre Kammer« med et Par Stenborde, og et mørkt Kammer bag ude til Graven, vistnok det andensteds nævnte »Skatkammer« og tidligere Tidens »Penningekammer«*).

Desuden fik, som allerede omtalt, fra nu af »Krigssekretæren« eller »Krigskancelliet« Plads i Slottets Bygninger, i Nærheden af Zahlkammeret. Fra først af synes der kun at være tildelt det to Kamre, nemlig Krigssekretærens Kammer og et »yderste Kammer« (Forværelse); men endel Aar senere findes der ogsaa Værelser for Kopisterne og Kancelliforvalteren**).

Endelig kan det endnu nævnes, at foruden Højesteret ogsaa den i Aaret 1661 oprettede Hofret havde sit Sæde paa Slottet. Under dens Jurisdiktion hørte ifølge Privilegierne af 23. Novbr. 1661 Embedsmændene i Rangen og alle de i Hofrullen indførte Personer, saavel i Civil- som Kriminal-Sager. At endelig ogsaa Borgretten (den ældre Gaardsret) under Fodermarskens, senere Slotsfogdens Forsæde, saavel som Amtets Skriverstue fandtes paa Slottet, skal her blot nævnes***).

3. Den store Bibliothek- og Konstammerbygning.

Fandtes Kancelliet og Raadsalene oprindelig paa de kongelige Slotte, saa var det samme selvfølgelig Tilfældet med de store Samlinger af Bøger, Konstsager og Rariteter, som efterhaanden maatte danne sig overalt, hvor en rig Slægt i Aarhundreder havde sit Hjem. Der fandtes da ogsaa i Kong Fredrik III's Tid et »Bibliothek« og et »Model- og Konstammer« paa Kjøbenhavns Slot, medens talrige Malerier omtales spredte i saa godt som alle Beboelsesrum. Det var ikke saa underligt, at den lærde og højdannede Konge efter Enevældens Indførelse besluttede paa eet Sted og udenfor det urolige Slot at samle alt hvad han af den Art havde, for blandt sine Bøger og Samlinger helt at kunne trække sig tilbage fra Hoffet.

Til Byggeplads valgtes Grunden mellem Tøjhusets og Provianthusets Gavle syd for Slottet. Der laa her en ældre Bygning med takkede Gavle, som det antages

*) Kbh. Slots Inventarieregnskab 1679. Resens supplerende Gjengivelse af Wolf, hos Friis, Samlinger, S. 177.

***) Kbh. Slots Inventarieregnskab 1712, S. 443.

***) Privilegierne findes trykte blandt Love og Anordninger. Instruxer for Hof- og Borgretten, af 19. Novbr. 1681 i Geh. Arks. Aarsberetning II, 235 ff. I Slotsinventariet 1672 nævnes Hofret-Stuen og Amtskriver-Stuen (3 Værelser).

opført af Kong Fredrik II til Tøjhus; den var i Øst og Vest ved aabne Mellemrum skilt fra Kristian IV's store Bygninger paa begge Sider af Proviantgaardshavnen. Rumforholdene svarer paa dette Sted endnu den Dag idag i alt væsenligt til de daværende, naar man kun husker paa, at Provianthusets oprindelige Gavl nu er Façade i Gehejmearkivets Bygning ud imod Slottet, og at Bibliotheket først senere er bleven sammenbygget til den ene Side med Provianthuset, til den anden med Tøjhuset*).

Bibliothekbygningen paabegyndtes i Sommeren 1665 under Ledelse af Generalprokurøren Dr. Peder Scavenius og efter Tegning af Kongens Bygmester Albert Mathisen. Den fortsattes derefter, som det den Tid var almindeligt, med større og mindre Afbrydelser i flere Aar, indtil i Slutningen af 1668 det svære Kobbertag blev lagt paa og den indre Udstyrelse kunde paabegyndes. Først 1673 kunde dette Foretagende siges at være tilendebragt.

Bibliothekbygningen havde i sin oprindelige Skikkelse en Længde af 141 og en Dybde af 22 Alen. Den bestaar som bekendt af tre Etager, af hvilke Stuen var bestemt til at erstatte det tidligere Tøjhus, første Sal skulde rumme Bogsamlingen og anden Konstsager, Naturalier og historiske Mærkværdigheder. Den anvendte Stil var simpel og uden de Prydelser, som man i den nærmest foregaaende Alder var vant til at anvende ogsaa i den ydre Form; kun fandtes der paa Kobbertaget to store udskaarne og malede Figurer, en ved hver Gavl, forestillende Pallas og Mars. Stuen var forsynet med 11 brede buede Porte i hver Side, med forholdsvis smaa Vinduer imellem; der fandtes her indtil vor Tid et Oplag af Vaaben og andre Krigsfornödenheder. I begge Ender fandtes der Vindeltrapper af Egeplanker, som førte op til de øvre Etager. Første Sal dannede en eneste stor Bogsal, med et Par rigt udstyrede Kabinetter, et i hver Ende af Bygningen, altsaa lige ved Trapperne. Bogsalen er 125 Alen lang, 18 Alen dyb og 9½ Alen høj; dens Gulv er tavlet af sorte og hvide Marmorfliser; 70 Søjler med rigt forgyldte korinthiske Kapitæler bærer et Galleri, som løber hele Salen rundt. Den øverste Etage var mindre storartet anlagt. Der fandtes i den (foruden Kabinetterne ved Siden af Trapperne) paa Nordsiden et eneste 6½ Alen bredt Billedgalleri, med Døre ind til de 5 store Rum, i hvilke Konstkammerets forskellige Sager var opstillede. Denne Etage var et Par Alen lavere end den mellemste og der blev lagt Brædegulv i den; men Lofterne var til Gjengæld langt rigere udstyrede, af tavlet Træværk eller Stukaturarbejde. I disse Rum fik de forskelligste Sager fra ældre og nyere Tid, som sammenfattedes under Navnet »Konstkammer«, en Plads ved Siden af hverandre. Det ældste Inventarium opregner Sagerne i sex Rum: Naturalkamret, »Artificielkamret« (Konstkamret, d. e. Sager i Metal, Elfenben, Vox osv.), Vaabenkamret, det mathematiske, ostindiske og Mønt-Kamret. I denne Inddeling skete der senere mange Forandringer. 1690 træffer vi et Antikvitetskammer, vistnok svarende til det før nævnte mathematiske; det indeholdt nemlig foruden Oldsager ogsaa mærkelige mekaniske og matematiske Instrumenter,

*) Se herom og for det følgende: Chr. Bruun, Det store kongelige Bibliotheks Stiftelse, S. 3 ff. At Proviantgaardens Gavl falder sammen med Arkivbygningens nuværende Façade vil fremgaa af det følgende.

desuden Vaaben, grønlandske Ting, Skilderier osv. Endvidere findes der senere et »Heltekammer«, med Billeder og Voxfigurer af berømte Mænd og Kvinder; et »Perspektiv-« og et »Modelkammer«, med Fremstillinger af »civil og militær Arkitektur« osv.*). Dette sidste siges at have været anbragt paa Loftet, indtil det 1745 flyttedes til Magasinbygningens Pavillon paa Holmen. Det store Loft over Bibliothekbygningen, der som alt omtalt var tækket med Kobber, havde to Rækker Kvistvinduer til hver Side. Der blev her i Aaret 1671 indlagt en stor Del Arkivalier fra Skatkamret, hvis Brevkammer i Renteribygningen først senere betydelig udvidedes. Det var ældre Rentekammersager, vistnok gamle Regnskabsrækker, som der ikke havdes daglig Brug for i Kammerets Kontorer. Senere kom hertil det ikke ubetydelige Arkiv, som opstod af de omfattende Landmaalingsforretninger til Matriklens Udarbejdelse. Disse Ting indtog to forskellige Rum i Bygningens østre Ende, ind imod Proviantgaarden. I Aaret 1704 flyttedes ogsaa en Del af »det kongelige Arkiv« herop for nærmere at ordnes; fra den Tid af var der deputeret 12 Favne Brænde til »det kongelige Arkiv over Tøjhuset«. Først efter Opførelsen af den nye Kancellibygning 1720—21 og en særlig Bygning for Gehejmearkivet flyttedes disse Samlinger bort**)

Det maa endelig omtales, at det østlige Kabinet ved Bibliotheksalen i Kong Kristian V's Tid brugtes til der at holde Gehejmerraad. Det var i den Anledning bleven udstyret med en vis Luxus, ligesom det alt fra Bygmesterens Side var dekoreret med megen Smag; Gulvet var tavlet med flerfarvede Marmørfiser og Loftet rigt forsiret med Stuk. Væggene havde efter et Slotsinventarium af Aar 1679 en Beklædning af »foryldt Læder paa askefarvet Grund«, der var Bord og Stol for Kongen, beklædte med rødt Fløjl og Guldfrynser, 9 Stole og 3 Borde med rødt Plyds og Silkefrynser for Raadets Medlemmer. Her var det som bekendt Storkansleren Grev Griffenfeldt tilbragte den første Dag af sin Arrest (11. Marts 1676), midt imellem de talende Vidnesbyrd om sin 13aarige Embedsbane.

Senere, i Kong Fredrik IV's Tid, ophørte denne Brug af Bibliothekværelset; i Aaret 1707 fandtes der her kun en Brevreol, og det henstod derpaa aflaaet til langt ned i Aarhundredet. 1775 siges der, at der efter Sigende her skal ligge Papirer fra Kong Fredrik IV's Tid, og det foreslaas at aabne det, uden at dette dog bringes til Udførelse. Først noget senere (1781) indrettedes det til Bibliothekets Manuskript-samling og 1796 overlodes det til Konstkamret i Vederlag for den da indrettede store Læsestue paa anden Sal***).

Bibliothekbygningen var ved saakaldte Løngange (lukkede Gange paa fritstaaende Piller med Underkørsel) sat i Forbindelse med de nærliggende Bygninger, det store Tøjhus imod Vest og Provianthuset i Øst; herfra førte atter en lang Løngang til Slottet og en anden til Boldhuset, over imod Børsen.

*) Konstkammerinventarierne omtalte i Genealogisk og biografisk Arkiv, S. 294 ff. Et senere fra 1737 findes i Kongerigets Arkiv.

***) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, XXI, XXIV f. C. Bruun, Fr. Rostgaard. Hoffets Brændeveds Regnskaber 1704. 1720, Antegnelse 2, S. 78: Kammer-Koll. Ordre af 7. Jan. 1721.

****) Slotsinventarer af 1679, 1686, 1688 og 1707 i Kongerigets Arkiv. Werlauf, Kongl. Bibl. Historie, S. 181, 210, 291.

II. Kong Fredrik IV's Bygninger.

1. General-Kommissariatet.

Medens Kong Kristian V havde nøjedes med de Bygninger, som fra tidligere Tid var bestemte til Kollegiernes Brug, opførte hans Efterfølger en hel Række nye, smukt og solidt byggede og efter Datidens Lejlighed vel indrettede til deres Brug. Den første var Landetatens General-Kommissariat.

Som vi har set havde Fredrik III kjøbt to Ejendomme paa den gamle Østervold ved Holmens Laage, og i Sønnens Regeringstid var den ene bleven Sæde for Landetatens General-Kommissariat, den anden for Admiralitetet. Disse to Huse lod Fredrik IV nedrive og ombygge til een Gaard, som iøvrigt traadte i de ældres Sted. Som Byggeaar opgives 1704, men først 5 Aar senere synes det hele at være taget i Brug; Kommissariatets Brændedeputat forøgedes da (30. Septbr. 1709) til 56 Favne, medens det 1704 endnu kun var 20 Favne.

Det nye Hus, som stod indtil det fortæredes i Ildebranden 1795, er afbildet og plantegnet i Thuras danske Vitruv. Det er en anselig monumental Bygning med tre Etager, Stuen i Rustik, de to Sale paa det nærmeste svarende til Kancellibygnings anden og tredje Etage.

Huset har en Længde af 65 Alen og en Dybde af indvendig kun 11 Alen. Værelserne vender alle ud til Gaden, altsaa mod Nord, medens Sydsiden optages af Længdegange. Midt paa findes der en rummelig Port, som var traadt i Stedet for den ældre »Holmens Laage«, og ad hvilken der altsaa var almindelig Færsel ned til Broen over Holmens Kanal, ind paa Gammelholm. Der var 5 Fag Vinduer paa hver Side af denne Port og altsaa tilsvarende 11 Fag i hele Husets Længde i de højere Etager.

I denne Bygning fandtes i hele Kong Fredrik IV's Tid baade Admiralitetet og Landkommissariatet. Om ogsaa det i Aaret 1704 gjenoprettede Kommerce-Kollegium, der bl. a. fik Afgjørelsen af Søretssager, ligesom dets Forgænger havde sine Lokaler

her, kan ikke afgjøres. Det flyttede i alle Tilfælde 4 Aar efter til Stadens Raadhus, idet det den 23. Marts 1708 forenedes med Politiretten til et »Politi- og Kommercekollegium«^{*)}.

2. Arkivbygninger.

Det laa i Sagens Natur, at den nye Regeringsform med sit store Apparat til Landets Administration maatte foraarsage Dannelsen af mere eller mindre værdifulde Arkiver, hvis Omfang Aar efter Aar forøgedes. Frem for alt gjaldt dette om Rentekammeret, hvis Regnskabsrækker stadig voxede baade i Mængde og Omfang, medens samtidig altid flere Omraader droges ind under dets Forsorg og forøgede Korrespondancen og Protokolrækkerne.

Det var saaledes ganske naturligt, at det oprindelige Brevkammer paa Renteriets Mansard var bleven udvidet »hele Huset over«, og at der desuden var opstaaet et helt nyt Arkiv paa Bibliothekets Loft. Men ikke desmindre viste det sig i Begyndelsen af det nye Aarhundrede umuligt længere at rumme, hvad der skulde opbevares, i de dertil bestemte Lokaler, og den 13. Januar 1705 indgav »Brevkammer-skriveren« (Arkivaren), Kammeradvokat Nikolaus Fris, en Forestilling til Kongen om Opførelsen af et nyt Arkivhus. Hofmarskal Platen gjorde et Udkast til en saadan Bygning, men Planen fremmedes ikke videre, før Kammerkollegiet under 28. Novbr. 1707 indtrængende anbefalede Arkivarens fornyede Andragende, hvorpaa Kongen forlangte en nærmere specificeret Plan og allerede under 22. December næst efter approberede denne.

Det nye Arkivhus blev bygget paa Slotspladsen, Nordvest for Renteriet, omtrent mellem den nuværende Slotskirke og Højbro. Det var 32 Alen langt, 11 Alen bredt og grundmuret; Bekostningen ansloges til godt 2000 Rdlr. Foruden Brevkammer skulde det ogsaa give Plads til et Konsumtionskontor.

I Foraaret 1710 flyttede daværende Brevkammerskriver Nils Kristensen ind i det nye Hus, efterat »Kontroløren og Skriveren for Maleværkets Konsumtion her i Staden« alt den foregaaende Mikkelsdag havde taget deres nye Lejlighed i Besiddelse. Elleve Aar efter fraflyttede imidlertid Arkivet, som vi vil faa at se, igjen for bestandig denne Bolig**).

Ogsaa »det kongelige Arkiv« var ved Regeringsforandringen tiltaget ikke ubetydelig i Omfang. Allerede strax efter Arvehyldingen, en af de sidste Nætter i Oktober Maaned 1660, siges Kongen med sine hengivne Mænd, Skatmesteren Hannibal Sehested, Statholderen Axel Urup, Kansleren Peter Reetz og Rentemesteren Kristoffer Gabel at have været i Kancelliet for at udtage alle vigtige Akter og lade dem bære ind paa Slottet***). Et Par Aar efter blev Peder Schumacher kongelig Arkivar og

*) Danske Vitruvius, S 209. Danske Atlas, II, 150. Hofetatens Brænderegnskab 1709–10. Khns. Grundtaxt 1717: »Østerkvarter 344: Krigskollegium, 345: Kommercekollegium; bemeldte to Grunde er under ét inkorporeret, hvorpaa nu er opbyggt Landetatens Gen. Kom.« (Kongeriget's Arkiv).

***) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, XIII—XXI.

***) Becker, Samlinger til Fr. III's Hist., I, 207.

Bibliothekar paa Kjøbenhavns Slot og der kan neppe være nogen Tvivl om, at jo denne Mand har forstaaet at samle og ordne, hvad der med Rette maatte siges at høre hjemme i den absolute Konges »Gehejme«-Arkiv. I mange Aar beholdt en Del af dette Arkiv sin Plads i Slottet, medens andet samledes i Kjælderen under Rosenborg, »Hvælvingen paa Rosenborg«, som den kaldes. Da senere, i Begyndelsen af Kong Fredrik IV's Regering, Fredrik Rostgaard var bleven Gehejmearkivar, begyndte i Aaret 1703 en almindelig Ordning og Registrering baade af de oprindelige Brevsamlinger og af Kancelliernes mangfoldige ældre Sager, der til den Ende dels førtes over til Slottet, dels til Loftet over Bibliotheket, ved Siden af Rentekammersagerne. Det vigtige Arkiv var saaledes spredt paa tre forskjellige Steder og overalt udsat for ikke ringe Fare, i Slottet og over Bibliotheket for Ildsvaade, paa Rosenborg for Fugtighed.

Kong Fredrik IV besluttede derfor at lade indrette et helt nyt Arkiv i Enden af Proviantgaarden, som til det Øjemed forsynedes med en Tilbygning, der kom til at udfylde Mellemrummet over til Bibliotheket. Løngangen, som paa dette Sted forbandt de to store Bygninger, hvilede tildels paa et Baggers, som dannede en Udbygning paa Provianthuset, og gik derfra paa høje Egestolper over Indkjørselen til Proviantgaarden. Denne Indkjørsel bibeholdtes i en aaben Port, medens iøvrigt det nye Arkivhus sluttede sig til Bibliothekets høje Gavl og til den anden Side byggedes ind i selve Provianthuset, saaledes at dettes tykke Sidemur bevaredes som Skillerum inde i det nye Hus.

At dette forholder sig saaledes, og at altsaa Gehejmearkivet ikkei strengeste Forstand er en ny selvstændig Bygning, er et Blik paa Provianthusets Grundplan tilstrækkelig til at vise. Provianthusets gamle Gavl laa i Flugt med den nuværende Kancellibygning til den ene og Bibliothekets Façade samt Tøjhusets Gavl til den anden Side; det er altsaa Arkivhusets nuværende Façade. Selve Arkivet bestaar af 6 Hvælvinger i tre Etager. Provianthusets svære Mure fortsættes saavel mellem Kancellibygningen og Arkivet, som imellem dettes østlige og vestlige Hvælvinger. Arkivets hele Dybde, 21 Alen, svarer nøjagtig til $\frac{1}{12}$ af hele Provianthusets Længde og har rimeligvis alt forhen udgjort en særlig Afdeling i dette. Husets hele Længde er 47 Alen, hvoraf de $27\frac{1}{2}$ falder paa den oprindelige Proviantgaard. De nye Mure, som opførtes, holdtes betydelig tyndere end de ældre, om end stærke nok til i alle tre Etager at bære Stenhvælvinger. En rummelig hvælvet Trappegang er lagt ind i Bygningens Midte, øst for Provianthusets Mur, saaledes at Hvælvingerne i denne den bredeste Del af Bygningen kun har 12 Alen i Tværmaal. Det synes at være en gammel Overlevering, at denne Trappegang saavel som Arkivets Formur er Dele af en gammel Slotsbygning, en Overlevering, som rimeligvis ene har sin Grund i, at Trappen saavel som Muren hidrører fra Provianthusets første Tid. Forbindelsen med dette vedligeholdtes iøvrigt ved Jerndøre, ligesom der alt forhen havde ført Døre fra Løngangen ind i denne Bygning.

Til dette nye Arkivhus førtes Sagerne fra Rosenborg Kjælder i April Maaned 1720, efter at Bygningen allerede Aaret i Forvejen var tilendebragt. Senere samledes

ogsaa Sagerne fra Bibliothekets Loft i disse Hvælvinger; paa Slottet synes der alt i Aaret 1712 intet Arkiv at have været. Ved kongelig Resolution af 7. Januar 1721 overførtes de 12 Favnes Brændedeputet, som havde været bestemte til Arkivet paa Bibliothekets Loft, til det nye Arkivhus.

Det var dog langt fra, at hele Bygningen virkelig blev tagen i Brug til Arkiv. For det første maatte den fremdeles afgive Gjennemgang for Kongen, naar han fra Slottets Løngang agtede sig til Bibliotheket, Proviantgaarden eller det nye Kancelli med Konsejlsværelserne; det var en højst besynderlig Beliggenhed netop for et Gehejmearkiv at være Midpunkt for alle de tilstødende Bygningers Forbindelse. Dernæst var der indrømmet Kommissær og Kontrollør ved det stemplede Papir, Kammerraad Lautrup og hans Fuldmægtig to Kamre, det vil sige Hvælvingerne paa første og anden Sal ind imod Kancelliet. Da de senere rømmedes af ham eller hans Efterfølgere, synes de at have staaet tomme, indtil de overlodes til Rentekammerets Arkiv som »Assistensarkiver« (1778). Værelserne i Stuen afgav indtil Aaret 1792 Arbejdsrum for Gehejmearkivaren, senere Bolig for et Bud*).

3. Den nye Kancelli- og Rentekammerbygning.

Efterhaanden havde hele den gamle Renteribygning paa Slotspladsen vist sig utilstrækkelig til at tilfredsstille de stadig voxende Krav til Administrationen, og Kong Fredrik IV besluttede derfor at opføre en ny tidssvarende Regeringsbygning paa et andet Sted, om end ligeledes i Slottets Nærhed. Den Plads, som valgtes, mellem Slottet og Børsen, i Forbindelse med det nye Arkivhus og derigjennem med de andre kongelige Bygninger paa Slotsholmen, svarede i enhver Henseende til de Fordringer, som maatte stilles, og det saa fuldstændig, at den endnu den Dag idag maa anses for den bedst mulige.

Den Del af Slotsholmen, som der her er Tale om, var efter Jens Lavridsen Wolffs Udtryk (S. 154) i Kong Kristian IV's Tid »udi det aabenbarlige Hav og Strand opfyldt«. Efterat Kongen imidlertid paa denne Opfyldning havde opført Børsen og Proviantgaarden, varede det ikke længe før de mellemliggende Grunde fandt Kjøbere, fra først af Kjøbmænd, som vilde opføre deres Pakhuse i Nærheden af den Kanal, som skar sig ind bagved Børsen, senere ligeledes blandt høje Standspersoner, som vilde bo smukt og helst i Nærheden af Slottet. Saaledes træffer vi i Aarene efter Enevældens Indførelse paa dette Strøg Rigsmarsken Kristoffer Kørbitz, Konstneren Abraham Wuchters, Rentemesteren Kristoffer Gabel, senere hen Storkansleren Fredrik Ahlefeldt, Grevinde Moth, Feltherren Hans Schak osv.

*) C. Bruun, Kongl. Bibl. Stiftelse, S. 39 f. Fredrik Rostgaard. I, 218 ff. Rentek. Best. Pr. VI, 153. IX, 147. XIII, 88, 182. Geh. Ark. Aarsberetning II, 220, 228. Urkunden zur Kenntniss nord. R. I, 49. Kbhvn. Slots Inventarieregnskaber. Indenrigs Ministeriets Bygnings-Journal 1861, 17 b (med Tegning) Rentekamrets Bygnings-Journal B 1974 (Aar 1792). At Rosenborg Kjælder alt 1685 (eller tidligere) brugtes som Arkiv ses af Slotsfogedens Brænderegnskab for disse Aar. »Søndagen«, Følgeblad til »Dagen«, 1838, Nr. 18. S. Stern, Beskr. over Kbhvn., S. 107.

Kancellibygnings Grund indtoges af 4 forskellige Ejendomme, som i Januar 1714, da Kong Fredrik IV opkøbte dem, var paa følgende Hænder.

Den sydligste af dem (Strandkvarter Nr. 98), i sin sydlige Grænselinje nøjagtig svarende til Kancellibygnings Rentekammerfløj, med en Bredde til Gaden af godt 30 Alen, ejedes af Enkedronningen Charlotte Amalie og var beboet af Gehejmerraad J. G. Holstein. Hun havde købt denne anselige Gaard efter den bekjendte Konstner Abraham Wuchters, som døde i Foraaret 1682 og i sin Tid havde faaet den efter Kjøbmanden Kasper Rollufsen, den første som her til Lands havde indført den saakaldte Kommishandel »som en almindelig perpetuerlig Avktion«^{*)}. Enkedronningen døde den 27. Marts 1714, og Kongen arvede saaledes denne Ejendom strax efter at Planen til dens Benyttelse var lagt.

Nord for denne laa Deputeret ved Finanserne, Etatsraad Ocksens Gaard (Strandkvarter Nr. 99); den havde omtrent samme Gadebredde som den foregaaende og strakte sig ligesom denne over til Proviantgaarden. Den havde tidligere tilhørt Præsident Klavs Hartvigsen og i det foregaaende Aarhundrede Rigsmarskallen Kristoffer Korbitz og hans Enke. Oprindeligt dannede den en samlet Ejendom med den følgende, Henrik Møllers Boldhus.

Dette strakte sig (som Nr. 100 i Strandkvarter) fra den nysnævnte Grund nordpaa i en Længde af 51 Alen, det vil sige 14 Alen ud over den nuværende Kancellibygnings nordlige Façade, ind imod Slotspladsen. Det var en anselig, til sin Tid berømt Bygning, opført af Kjøbmanden, senere Rentemester Henrik Møller. Jens Wolff siger om denne og den foregaaende i sit Værk fra 1654: »Henrik Møller haver og ladet bygge den Plads imellem Børsen og hans Majestets Provianthus, hvor han og af Grunden et meget kosteligt muret Hus med skønne Gemakker haver ladet opsætte (d. e. Nr. 99) og derhos et meget herligt Boldhus (Nr. 100), hvis Lige udi Bygning og Overdel, med Skabelun og Malning man neppelige veed af dets Lige at berømme og sige; med en skøn og hvalt Kjælder under, hvor adskillige Slags Drik der til Kjøbs indlægges kan. Fra Slottet og til dette Boldhus er en Løngang gjort for Hans Maj. og Dronningen, naar de vil forlyste sig hen at se hvo der leger, da er der en Sted, hvor de med Lyst kan staa og sig om se«^{**}).

Henrik Møllers Boldhus var 1658 kommen i Kongens og senere i forskellige Privates Hænder og ejedes 1714 halvt af Magister Peder Schades Arvinger i Roskilde, halvt af Familierne Lütsov og Offenbergh, vistnok som Arvinger efter Staldmester Harstall af Berridsgaard, der havde boet i Nabogaarden^{***}).

Denne, den fjerde Ejendom (Strandkvarter Nr. 101), laa mellem Boldhuset og Provianthuset, saaledes at Grunden nøjagtig svarede til Kancellibygnings nordlige

*) Kbhvn. Diplom. I, 737. III, 526, 540, 587, 678, 761. L. Holberg, Danmarks Hist., Ny Udg. III, 361. Friis, Samlinger, S. 147, 157 ff. Med Hensyn til Ejere og Beboere henvises desuden her og i det følgende til Rentekammerarkivets Skattelister og Grundtaxter.

***) Wolf, Encomium, S. 151.

***) Kongl. Resol. gennem Rentekammeret af 24. Septbr. 1714. Hist. Tidsskrift III, 168. Kbhvn. Dipl. III, 678.

Fløj med Tillæg af en 12 Alen ind paa Slotspladsen. Der stod her før Jens Wolfs Tid »en meget behændig og konstig Hestemølle«; 1663 solgte Kong Fredrik III Grunden til den bekjendte Kasper Herbach (Konst-Kasper), som samme Aar blev Møntmester efter Johan Stichmann og indrettede Mønten i Boldhusets Kjælder. Senere ejedes denne Gaard af Rigmarsken Kørbitz og var altsaa bragt i Forbindelse med den tilgrænsende, Nr. 99; den beboedes 1689 af Staldmester Harstal, hvis Datter var gift med Marskens Søn, Oversekretæren i Krigskancelliet. I Aaret 1714 ejedes den af den lærde Islænder Arne Magnussen, som var Sekretær i Gehejmearkivet*).

Den 15. Januar 1714 fik Kongen Skjøde paa Arne Magnussens Grund ved Proviantgaarden; samtidig købtes Etatsraad Ocksens Gaard, medens dog Skjødet først udstedtes senere (den 10. Juli 1715). Den 24. Januar udstedtes der en kongelig Ordre, hvorved de to Ejendomme fritoges for al Skat og Afgift**). Nr. 98 arvede Kongen, som allerede nævnt, et Par Maaneder senere efter sin Moder, og Boldhuset lod han ved Bygmester Ernst købe af Magister Peder Schades Arvinger, saaledes at Skjødet skulde gjælde fra Paaske. Købesummen for deres ene Halvdel var 2500 Rigsdaler Kroner, og den anden blev derefter ved kongl. Resolution af 24. Septbr. 1714 exproprieret for samme Pris af de forskjellige Arvinger; en enkelt af dem havde alt den 20. April faaet sin Del bestemt. Skjøderne paa denne Gaard var udstedte henholdsvis den 10. Februar 1716 og den 6. August 1721.

Den ved disse Erhvervelser indvundne Grund blev efter Husenes Nedbrydelse reguleret, saaledes at Façaden ud til Slotspladsen rykkedes ind i Linje med Proviantgaardens Gavl, Bibliotheket og Tøjhuset. Opførelsen af den mægtige Bygning i tre Etager, saaledes som den endnu den Dag idag staar aldeles uforandret baade i sit Ydre og i alt væsentligt i sin indre Anordning, paabegyndtes i Efteraaret 1715, samtidig med Gehejmearkivet, under Ledelse af General-Bygmester J. C. Ernst. Bekostningen ved de to Bygninger beløb sig indtil Nov. 1719, da de var bragte under Tag, til henholdsvis c. 53,000 og 5000 Rdlr. (185,000 Kroner). Men først i Avgust Maaned 1721 flyttede de forskjellige Kollegier ind i deres nye Boliger; den 15. Avgust holdt Kammerkollegiet sin første Session i Rentekammersalen. Den gamle Renteribygning blev i den følgende Vinter nedbrudt og Materialerne førte til den kongelige Materialgaard***). Grunden, paa hvilken fra den tidlige Middelalder »Huset ved Bommen« havde haft sin Plads, blev ryddeliggjort og planeret og har ikke senere baaret nogen Bygning.

Kancellibygningen har foruden den hvælvede Kjælder, der vel tildels maa antages at være bevaret fra Boldhuset, tre Etager, af hvilke hele Stuen er hvælvet, i en Højde af 12¹/₂ Fod, første Sal er 13, anden derimod kun 9¹/₂ Fod høj. De tre Fløje, mod Nord, Øst og Syd, som i Vest slutter sig til Provianthuset, støder sammen i stumpe Vinkler, saaledes at der til den østlige Hovedfaçade overfor Børsen paa 96

*) Kbhvn. Dipl. III, 582. Møntregnskaber i Kongerigets Arkiv.

**) Skjøderne i Gehejmearkivet. Rentekammerets københavnske Civil-Etats-Kontor, Missivebogen.

***) Kongl. Resol. af 30. Avg. 1721 i Rentek. Sml. Bilag 9 til Materialgaardens Regnskab for 1722 (Aflævering af 28. Februar 22).

Alens Længde svarer en Afstand af 115 Alen mellem Yderpunkterne op imod Pro-
vianthuset, medens den nordlige Fløjs Façade kun er 52, den sydliges derimod 82 Al.
Den nordlige og østlige Fløj har en Dybde af 28, den sydlige derimod kun af 17½
Alen. Hver Etage har et samlet Fladeindhold af 4,340 Kvadratalen.

Bygningens oprindelige Fordeling til Kollegiernes Brug var meget simpel og
let overskuelig. Medens Kjælderens optoges af Brændet, var Stuen bestemt til Arkiverne,
Salen til Kollegierne og anden Sal til Renteskriverkontorerne. Der er paa det nær-
meste 40 Værelser i hver af de to sidstnævnte Etager.

Af Kollegierne fandtes Gehejme-Konseillet i den mindste af Fløjene, den ud
imod Slotspladsen, de tre Kancellier, det danske, tyske og Krigs-Kancelliet, i »Kan-
cellifløjen« overfor Børsen, Kammer-Kollegiet i »Rentekammerfløjen« mod Syd. Det
var ogsaa paatænkt at give de to Kommissariater hver et Forsamlingsværelse heroppe,
men det kom ikke til Udførelse*).

»Gehejmekonseillet« traadte selvfølgelig istedenfor den gamle Raadstue og
Gehejmeraadsværelset i Bibliotheket. Kongen begav sig til dets Lokaler ad Slottets
Løngang og gennem Gehejmearkiv-Bygningen. Idet han fra denne traadte ind i
Kancellibygningen, var han i samme Øjeblik i »Konferensværelset«. Dette var et tofags
Værelse ud imod Slotspladsen; det var prægtig udstyret, med Tronhimmel over
Kongens Stol, Marmorkamin med hans Portræt osv. Loftet var dekoreret af Henrik
Krock med et Billed, som sigtede til den nylig sluttede Fred. Strax Øst for dette var et
stort trefags Forværelse, udslaaet med Gyldenlæder, med Marmorkamin og 12 Gyldenlæders
Stole. Ved Siden heraf kom atter et tofags Kabinet og ud til Gaarden tre lignende.
I disse Værelser samledes Gehejmeraaderne, Kancelliernes Oversekretærer og Sekre-
tærer og hvem der ellers skulde referere for Kongen og hans Raad.

Nærmest Konseillet havde danske Kancellis Oversekretær (Chef) to Værelser,
ligeledes i den nørre Fløj, dernæst kom dette Kancellis syv Kontorer mod Øst. Herefter
kom tyske Kancelli med sin Oversekretær (tillige Udenrigsminister) og 8 Kontorer;
endelig Krigskancelliet: Overkrigssekretæren (Krigsminister) og 5 Kontorer.

Svarende til Konseillet i den nordlige, fandtes Rentekammerets Kollegiesal i
den sydlige Fløj, saaledes som den endnu i alt væsenligt er bevaret. Her samledes
de »Deputerede ved Finanserne« med de Kommitterede (Departementchefer) og modtog
Referat af Renteskriverne i de talrige Kontorer. Denne Sal havde 4 Fag Vinduer
ind til Kancelligaarden, var udslaaet med Gyldenlæder og udstyret med 16 Gylden-
læders Stole omkring Kollegiebordet. Endvidere fandtes der her en Avdiensstue og
11 smaa Værelser for de Deputerede og Kommitterede. Alle de større Forsamlingsrum
havde Loftsmalerier af H. Krock. Paa anden Sal indtog Kammeret alle tre Fløje med
ialt 23 Kontorer**).

*) Dette ses af Bygmesterens Overslag over Brændeforbruget, af 11. Decbr. 1720; de her til to
store Ovne i Kommissariatene bestemte 20 Favne blev ikke leverede.

**) Danske Vitruv., I, S. 60. Tab. L. Kancelli- og Rentekammerbygningens Inventar ved Dajons
Materialregnskab for 1743. Danske Magasin, III, 153 f.

Stuen var, som alt nævnt, helt optagen af hvælvede Arkiver. Et af disse, uvist hvilket, tilhørte Hofretten, som iøvrigt holdtes paa Slottet; der var bestemt to Favne Brænde til det. Danske Kancelli havde Stuen under Konseillet; tyske Kancelli den østlige Fløj nord for Porten, der hvor nu Finanshovedkassen findes; Krigskancelliet i samme Fløj syd for Porten, Halvdelen ud til Gaden. Rentekammeret fik fra først af ligesom Kancellierne sit Arkiv under sine egne Lokaler, altsaa i den sydlige Fløj; det maatte til Gjengjæld ikke blot opgive sit Brevkammer paa det gamle Renteri, men ogsaa sine Værelser over Bibliotheket og sin Del i det saakaldte nye Arkivhus ved Højbro. Dette sidste blev omdannet til Skrædderstue for Hoffet, indtil det 1736 taldt for de store Omdannelser i Slottets Omgivelser. Det nye Rum i Rentekammerfløjen kunde dog kun meget ufuldstændig fyldestgøre de Krav, som saaledes stilledes til det, og det maatte strax efter forøges med den ene af den østlige Fløjs sydlige Afdelinger, i hvilken særlig Landmaalings- (Matrikul) Arkivet fik et Rum, og noget senere fik Kammeret endvidere Hvælvingen øst for Indgangen fra Slotspladsen. Muligvis var det dette, som oprindeligt var bestemt udelukkende til Hofretten, men nu maatte aabne sin Jerndør ogsaa for Rentekammerets Sager.

Til Trods for disse store Udvidelser kunde Kammeret dog ikke samle sine Arkivalier i den nye Bygning uden at foretage en stor og ødelæggende Kassation af ældre Ting, af hvilke mange nu vilde have været en uvurderlig Kilde til vor indre Historie. Heller ikke varede det længe, før der tales om Rentekammerarkiver i Gehejmearkivets Hvælvinger og paa Kancelliets Loft; medens stadig nye Kassationer i Aarhundredets Løb forhindrede en alt for overhaandlagende Ophobning af Arkivalier*).

De egenlige Arkivlokaler i Kancellibygningen svarede ligesom Bygningens øvrige Indretning fortrinlig til deres Brug. Det var høje, stærke Hvælvinger, med store Vinduer forsynede med Jernskodder, tøre og som det synes alle forsynede med Ovne i mindre Aflukker. Hylderne var smukt malede med passende Emblemer og Vaabenskjolde, og der var et Antal lukkede Skabe til de mere værdifulde, ikke for enhver Bestillingsmand tilgængelige Sager. Thura siger om dem i sin Beskrivelse af Bygningen: »Disse samtlige Arkiver maa en lysthavende gjøre sig Umag for at faa at see, idet den særdeles gode Orden og ethverts sirlige Indretning fortjener at betragtes« **).

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871. (Kongerigets Arkiv.)

***) Se om Kancellibygningen: Thura, Hafnia hodierna, S. 98. Danske Vitruv. I, 60. Danske Atlas II, 154. Dajons Regnskab for Materialgaarden, 1743 (Inventar). Planer over Pladsens Fordeling 1771. (Kongerigets Arkiv.)

III. Kong Kristian VI's Bygninger.

1. Posthuset bag Børsen (nu Krigsministeriets Gaard).

I Kong Kristian VI's Tid toges en ny betydelig Bygning i Administrationens Tjeneste. i hvilken den siden hin Tid uafbrudt har været, nemlig Krigsministeriets Gaard bag Børsen. Sammenhængen hermed var følgende.

Dengang der toges Beslutning om Kancelliets Opførelse (1713), ejedes Nabogrunden mod Syd af Enkedronningen, den nærmest følgende af Kongen og den tredje af Grevinde Moth eller hendes Søn med Kong Kristian V, General-Admiral Ulrik Kr. Gyldenløve. Det var Stederne Nr. 95—97 bag Børsen, svarende til de nuværende Ministerialbygninger: Kommunikationsbygningen (97), Krigsministeriet (96) og Lerches Gaard (95).

Dronning Charlotte Amalie havde overladt Nr. 97 til sin reformerte Hofpræst Dr. Muschulus, men senere brændte Huset og Hofpræsten fik sin Bolig i Stormgade overfor den store Kjøbmand Vigand, i hvis Gaard den reformerte Kirke fandtes*). Grunden bag Børsen henlaa derimod i mange Aar uden Bygninger, men som det maa antages med Haveanlæg til Dronningens Nabogaard (98), der senere beboedes af Gehejmerraad Holstein. Nr. 96 (Krigsministeriets Gaard) havde oprindeligt tilhørt Kristoffer Gabel og ejedes senere af Storkansleren, Grev Fredrik Ahlefeldt; 1689 var den ligesom Nabogaarden brændt. Senere ejedes den af islandsk Kjøbmand Knud Pedersen Storm, der døde 1705, og nogle Aar efter købte Kongen den af Toldinspektøren, Kammerraad Jean Mathias Leers. Hans Skjøde er udstedt den 19. August 1711, men alt Aaret tilforn siges Gaarden i Skattemandtallet at være beboet af »Grevinde Schindelen«, d. e. Frøken Schindel, Grevinde af Fredriksholm, Kongens daværende Elskerinde, og er altsaa vistnok alt i Efteraaret 1709, da Forholdet til hende opstod, købt og indrettet til hende; Maleren Henrik Krock var i dette og den nærmest følgende Aar sysselsat med at dekorere Værelserne med Loftsmalerier**).

*) Saaledes 1689—90: Kbhv. Dipl. III, 678. Kort i Krigsministeriets Arkiv fra 1690 (Vandledning).

***) Riegels, Fredrik IV. II, 39. 49. Skattemandtallet 1710. Kbhv. Dipl. I, 737. II, 813. III, 678. 723, 780 f. Kort i Krigsmin. Arkiv. Skjødet af 1711, registreret i Rentekammerarkivet. Danske Magasin, III, 147. 154.

Grevinden faldt imidlertid som bekjendt et Par Aar efter i Unaade, og i Efteraaret 1712 ægtede Kongen Anna Sofie Reventlov, der som »Fyrstinde« eller »Hertuginde af Slesvig« fik Bolig i den samme Gaard. Den var ved en Løngang sat i Forbindelse med den bagved liggende Proviantgaard og derigjennem med Slottet. Imidlertid blev Kongen ved Arv efter sin Moder ligeledes Ejer af Nabogaarden ind til Kancelliet (97) og dennes Grund lagdes nu til 96, hvis smukke Haveanlæg derved udvidedes betydelig. Den 19. April 1719 tilskjødede Kongen Hertuginde den samlede Ejendom efter et endnu bevaret Maalebrev. Den strækker sig fra Kancellibygnings sydlige Væg sydpaa i en Længde af 70¹/₂ Alen langs Gaden, 127¹/₄ Alen langs Proviantgaarden; dens Dybde er i Nord ca. 80, i Syd ca. 130 Alen. Dens sydlige Grænse-linje er brudt, saaledes at Grunden er ca. 24 Alen bredere bagtil end i Gadelinjen*).

Et Par Aar efter blev Anna Sofie som bekjendt Dronning og opgav altsaa selvfølgelig sin Bolig bag Børsen, dog ikke anderledes, end at denne Gaard ogsaa fremdeles var Opbevaringssted for en stor Del af hendes særlige Ejendom. Da hun derfor efter Kongens Død maatte opgive alt, hvad han i Tidens Løb havde givet hende (2. December 1730), var deriblandt ogsaa Gaarden i Kjøbenhavn med Indbo og hvad der ellers forefandtes. Kammersekretæren Justitsraad Hoffmann anslog det Guld, som her var under hans Varetægt, til en Værdi af 40,000 Species-Dukater og Kassen til omtrent lige saa mange Rigsdaler**).

Den saaledes erhvervede Ejendom anvendte Kongen paa den Maade, at han lod Generalpostamtet og senere forskjellige andre Institutioner indrette i Bygningen, medens Haven blev overladt Ministeren, Gehejmerraad Iver Rosenkrans, som ejede Nabohuset (Nr. 95; forhen Gyldenløves og Admiral Gabels, senere Grev Lerches Gaard) og derved fik et Haveanlæg, som strakte sig fra Kancellibygnings syd paa til bag om Proviantgaarden og ned til Stranden. Der fandtes her høje Alleer med Grotter og Lysthuse; den nuværende Have ved Lerches Gaard er den sidste Levning af denne Herlighed. Mellem Kancellibygnings og Posthuset, den gamle Grund Nr. 97, synes der alt dengang at have staaet en Staldbygning med Vognskur. Navnet Rosenkrans's Have og Gaard holdt sig endel Aar efter at Kongen havde kjøbt hans Gaard, og derved er Navnet senere ved en Misforstaaelse bleven overført paa Bagbygningen til Posthuset, ja endog til den langt senere Forbindelsesbygning mellem dette og Kancelliet. En »Rosenkrans's Gaard« har der i Virkeligheden aldrig existeret paa dette Sted.

Det kongelige Posthus var bleven forfulgt af en temmelig ublid Skæbne. Den 14. Marts 1727 havde Kongen kjøbt den bekjendte Overpostkontrollør Kr. Erlunds Hus paa Kjøbmagergade og heri ladet indrette et Generalpostamt tilligemed Expe-

*) Rentekamrets Resolutionsprotokol 77, Fol. 1057 ff. Løngangen omtales i Harsdorfs Brev til Grev Moltke, 18. Febr. 1779 (Dokum. til R. K. Resol. 18. April 1781). Det maa være denne, som menes med Efterretningen i Danske Atlas II, 154.

**) Urkunden und Materialien zur Kenntniss nordischer Reiche, 1786 (I) 152 ff. Der fandtes efter Kongens Død Opslag paa Gaardens Port med Anførelse af Esaias 47, 5-11 (Rathery, le comte de Plélo, S. 124).

ditionen af saavel ridende som agende Poster; det var daværende Matrikulnummer 13 i Kjøbmager Kvarter, skraat overfor den nuværende Postgaard. Erlund havde alt 1713 haft Koncession paa her at holde Posthus, antage Postskrivere, forskrive Aviser osv. Men allerede Aaret efter (1728) brændte hele dette Kvarter, og Postamtet maatte leje i Grev Danneskjolds Gaard paa Kongens Nytorv (nu Thotts Palæ), medens nogen Tid efter Grev Reventlov fik Grunden paa Kjøbmagergade foræret til derpaa i Forening med sin Nabogrund (Nr. 14) at opføre et stort treetages Hus*). Der var samtidig fattet Plan til Opførelsen af et andet Posthus.

Der blev efter Branden paalagt Landet en almindelig »Brandstyr«, hvis Udbytte anvendtes til Stadens Gjenopførelse. Den 19. Maj 1730 stadfæstede Kong Fredrik IV en Kontrakt med Over-Landbygmester J. Korn. Krieger om for en Sum af godt 6500 Rdlr., der skulde udredes af denne Skat, paa Slotsholmen at opføre et nyt Posthus med Rum til Generalpostamtet. Grunden til dette Hus kjøbtes omtrent lige for Højbro; der stod her to Ejendomme, Nr. 104 og 105 i Strandkvarter, yderst i de Husrækker, som dengang strakte sig langs Kanalen paa Slotsholmen, overfor Gammelstrand. Kong Fredrik III havde solgt dem fra Slottet under Stadens Belejring; den ene, som kaldtes »den gamle Høsehøve«, til Kjøkkenskriver Hans Olufsen, den anden til Tøjmesteren Peder Kalthof; de kjøbtes nu tilbage for henholdsvis 2600 Rdlr. og 4000 Slettedlr.

Det nye Posthus skulde være 44 Alen langt og 14 Alen dybt, have 3 Etager og Kjælder, samt en Stald bagved, 56 Alen i Omkreds. Arbejderne begyndte strax og fremmedes saa hurtig, at de $\frac{2}{3}$ af Overslagssummen kom til Anvendelse endnu i Aaret 1730.

Men imidlertid fandt Tronskiftet Sted og Kong Kristian VI kom i Besiddelse af den store Gaard bag Børsen. Han lod da Lejemaalet paa Danneskjolds Gaard til Posthus opsiges, og Paaske Flyttedag 1731 flyttede Generalpostamtet med sine ridende og agende Poster ind i Enkedronningens forhenværende Gaard, der afleveredes af Justitsraad Hoffmann. Bygningen af det paabegyndte Hus ved Højbro fortsattes uden synderlig Kraft; endnu Aaret efter bestilte Bygmesteren vel en Sten med Kongens Navnetræk osv. til at sættes over Porten, men den blev liggende ubrugt og Huset henstod uden Anvendelse indtil det tilligemed hele Rækken forsvandt i Anledning af den store Slotsbygning**).

Gaarden Nr. 96 bag Børsen vedblev altsaa at være Posthus, og saaledes stod det til Aaret 1780, da den nuværende Postgaard indrettedes til dette Brug. Anna Sofies Gaard bestod af et Forhus og en Sidebygning, begge bestaaende af Kjælder og to Etager; det sidste strakte sig Halvvejen over imod Proviantgaarden, i en Længde

*) Generalpostamtets kongelige Resolutioner. Forordning af 15. Oktbr. 1727. Hojer, Fredrik IV, II, 200, 205. Kongl. Resol. af 17. Jan. 1730, gennem R. K. Københavns Skattelister, 1713-14, 1720. Riegels, Fredrik IV. II, 90, 92. Busæus, S. 247. (P. M. Stolpe, Dagspressen, IV, 40 ff.)

**) Simon Paulis Brandstyreregnskab, Udgiften 1730, S. 92, Bilag Nr. 579 ff. Antegnelse Nr. 34 og Bilag 17. 1733. Nr. 7. Antegnelser Nr. 1, 2. Kbhvns. Dipl. II, 813. III, 484, 678, 494. Generalpostamtets Forestillingsprotokol, 1731, 18. Maj, 1. Juni.

af godt 40 og en Bredde af $13\frac{1}{2}$ Alen; men det hele synes at have været temmelig forfaldent, og særlig var Sidebygningen af Bindingsværk og saare skrøbelig. Den henstod i de første Aar uden særlig Anvendelse.

I December 1735 oprettede Kong Kristian VI et »General-Landets-Økonomi- og Kommerce-Kollegium« og det bestemtes, at dette skulde have Lokale i Posthuset, ligeoverfor Børsen, hvor kort efter den omtrent samtidig indrettede Bank og General-Magasinet blev anbragte. Der foretoges i den Anledning Forbedringer ved Bygningen, som i den følgende Sommer betaltes med 550 Rdlr.

Strax i Vinterens Begyndelse viste der sig imidlertid Fare for at Sidebygningen, i hvilken Kommercekollegiet holdt sine Møder, kunde falde ned, og det blev nødvendigt strax at afstive den saa godt det lod sig gjøre. Da dette imidlertid ikke beroligede det høje Kollegium, flyttede det i det følgende Foraar til den faa Maaneder i Forvejen af Toldkæmrrer, Major Falk Fursman købte Gaard, Nr. 92 bag Børsen, ved Siden af Sukkerhuset (Nr. 91). Den ældre Gaard underkastedes derpaa en gennemgribende Reparation, til hvilken der ved kongelig Resolution af 7. Septbr. 1737 bevilgedes 1141 Rdlr. 16 Sk. Der opførtes et midlertidigt Plankeværk mellem Bygningerne og Haven, for at konservere denne, medens Bygningsarbejderne stod paa. I Juli Maaned 1738 flyttede Kommercekollegiet tilbage til sin oprindelige Lejlighed.

Samme Aar tillod Kongen, at der i Posthuset indrettedes et Maler- og Tegne-Akademi, Oprindelsen til det nuværende Akademi for de skønne Konster. Da Pladsen imidlertid faa Aar efter aldeles optoges af andre Institutioner, flyttedes dets Skolelokaler til et Privathus ved Gammelstrand (Nr. 11), medens dog »Akademiet« officielt beholdt Bolig her, indtil det i Sommeren 1748 tilligemed (en Del af) Tegneskolen flyttedes til en Sal i den vestlige af de to Bygningsfirkanter nord for Kristiansborgs Stalde, af hvilke den østlige endnu er bevaret som Thorvaldsens Musæum (se S. 45). Stuen optoges her af forskellige Stalde; den paagjældende Sal, som fandtes i Bygningens vestlige Ende, ned imod Stormbro, havde før Tronskiftet (1746) været den daværende Kronprinses Rustkammer, ligesom Stalden dengang havde været benyttet af ham. Efterat have bestøget Tronen lod Fredrik V selvfølgelig sin Vaaben-samling bringe over i det kongelige Rustkammer, det senere Hoftheater, medens Stalden overlodes Enkedronningen o. a. I det følgende Aar kom dertil to Tegnestuer (senere samlede i een Sal) ved Siden af Akademiet, ud til Gammelstrand, og i Foraaret 1751 en tredje stor Sal i Bygningsfirkantens modsatte Ende, (der hvor nu Forhallen til Thorvaldsens Musæum findes). Den samlede Gulvflade i disse Rum var $3000 \square$ Fod. I Efteraaret 1753 flyttedes det Hele derpaa som bekjendt til Charlottenborg*).

I Aaret 1741 foregik der nemlig en Forandring med General-Kommissariats-huset ved Holmens Kirke. De gamle Pakhuse paa Gammelholm ombyttedes ved

*) Kjøbenhavns Renteskriverkontors Missivebøger, 1736—7, S. 416, 526, 498, 530, 534, 595 f. 1738, S. 191. Kongl. Resol. gennem R. K. af 7. April 1737; gennem K. K. af 20 Maj 1737. Dokumenter ved Kbhvn. Kontors Resolutioner Nr. 273, 285. Danske Atlas II, 153. Jens Møller, Mne-mosyne III, 107. Meier, Wiedewelt, S. 11. Thura, Hafnia hodierna, S. 100 f. N. Dajons Materialregnsk. 1738, Nr. 3—5. Kristiansborgs Staldbygningers Inventarieregnsk. og Tegneakade-miets Regnsk. sammenholdte med Danske Vitruv., Tab. X. Kbh. d. Posttid. 1751, 11. Juni.

denne Tid med den nye store Magasinbygning langs Holmens Kanal, som stod temmelig uforandret indtil vor Tid. I dens Midte opførtes der en høj Pavillon med Spir og Neptun-Støtte, bestemt til Holmens og Søetatens Arkiv i den hvælvede Stue, mekaniske og mathematiske Instrumenter paa første Sal og Skibsmodeller paa anden Sal. Disse sidste udskiltes ved denne Lejlighed (1745) fra Konstkamrets Samlinger. Denne Pavillon var 23 Alen lang, 35 Alen bred og henved 25 Alen høj til Taget. Admiralitetets Arkiv fortrængte i Tidens Løb de forskjellige Instrumenter fra første Sal, medens anden Sal til det sidste vedblev at være Modelkammer. Stuen er endnu bevaret; Pavillonen er nemlig Studenterforeningens nuværende Ejendom.

Ved denne Ombygning mistede Søetatens General-Kommissariat sit Lokale og flyttedes derfor »indtil videre«, som det hed, over til Admiralitetet. Dette nødvendiggjorde atter Landetatskommissariatets Flytning, og der skaffedes da Plads til dette i Posthuset. Fra den Tid af vedblev Admiralitetet og Søetatens Kommissariat i Virkeligheden at være samlede i samme Hus og snart tillige under fælles Styrelse*).

I April Maaned 1740 var Iver Rosenkrans bleven afskediget af Statstjenesten og rimeligvis kort efter købte Kongen hans Gaard bag Børsen. Den ombyggedes nogen Tid efter og indrettedes sidst paa Aaret 1742 til Bolig for Prinsen (senere Hertug) af Würtemberg Oels, der var Generalmajor og Chef for Livgarden og først et Aars Tid havde boet i Marskalsgaarden (nuværende Postgaard) paa Kjøbmagergade. Den kaldtes derefter det »Würtembergske Palæ«, men solgtes efter Kongens Død og Hertugens Bortgang af dansk Tjeneste til Grev Lerche, General og Over-Krigs-Sekretær, og knyttedes af ham til Grevskaftet Lerchenborg, medens den dog, som det synes, senere jævnlig var udlejet.

Ved Erhvervelsen af den Rosenkrans'ske Gaard og Have fik Kongen noget friere Hænder til Benyttelsen af det hele Terræn syd for Kancelliet. Allerede et Par Maaneder efter lagdes et Stykke af Haven til den kongelige Vedhave, nemlig Stykket lige Syd for Proviantgaarden**), og i det følgende Aar skredes der til Byggearbejder, som afskar den nordligste Del af Haven fra det øvrige.

Allerede den 30. Januar 1741 reskriberede Kongen til Generalpostdirektøren, at han skulde konferere med Bygmesteren, Oberstløjtnant Thura, om »den nye Indretning« af Postamtets indre Fløj, og ud paa Foraaret paabegyndtes omfattende Arbejder, som førte til, at Forhuset indrettedes til Landetatens Generalkommissariat, medens Sidefløjen førtes helt over til Proviantgaarden og overlodes til Postamtet og Kommercekollegiet. Den nye Bygning havde selvfølgelig samme Dybde som den ældre (13¹/₂ Alen), men en Længde af 46 Alen; den var uden Kjælder, i to Etager. Postamtet optog fra nu af saa godt som hele Kjælderens i For- og Sidehuset, hele

*) Thura, Danske Vitruv. 211 f. Danske Atlas II, 150 f. Garde, Dansk-norske Sømagt, III, 336. IV, 115, 117, 120 f. S. Stern, Besk. over Kbhvn., S. 409.

**) Kongelig Resol. i Rentekammerets Kbhvn. Kontor 1740, 20. Juni, Nr. 385. Mnemosyne I, 407, 410. Danske Vitruv. I, 89. Danske Atlas II, 153. Hist. Tidsskrift, 3. Række, 4, 181. Vaupel, Dansk-norske Hær, II, 594. Kbhvn. Kontors Kopibog 1741, 534. Kristiansborgs Møbleringsregnskab 1736-48, Bilag B a 279. F c 305. S. 302. Z b, 320, 342.

Sidehusets Stue og godt Halvdelen af første Sal. Kommercekollegiet fik første Sal i den nye Fløj. Kommissariatets Brændedeputat forøgedes efter denne Omflytning fra Huset ved Holmens Kirke fra 56 til 80 Favne (10 Ovne for 7), medens samtidig Kommercekollegiet havde 40, Kancellierne henholdsvis 42, 52 og 36, Konseillet 58 og Rentekammeret 132 Favne*).

Sidefløjen vedblev imidlertid at være Gaardens svage Punkt; den maatte 14 Aar efter igjen underkastes en Hovedreparation, hvorved Bindingsværket helt udtoges og erstattedes af en Grundmur. Udgifterne ved disse Reparationer løb op til over 7000 Rdlr.**).

Ved denne Fløjs Fortsættelse over til Provianthuset blev den inderste Del af Haven afskaaren fra det øvrige; dens høje Træer, som mørknede i Postkontorerne, blev Aaret efter fældede, Grotter og Lysthuse sløjfede. Derefter indrettedes Grunden, som iøvrigt stadig henlaa ubebygget, til Staldgaard for Staldmesteren, Vognskurene flyttedes hertil fra Rosenborg; Stedet gik fra nu af under Navnet »Kongens Staldgaard«***).

2. Kristiansborg og Vajsenhuset.

I Aarene 1725—27 havde Kong Fredrik IV foretaget store og kostbare Forandringer ved Kjøbenhavns Slot, uden dog at opnaa at faa en til de forandrede Tidsforhold svarende Kongebolig; han søgte selv en Undskyldning i den Betragtning, at han havde »villet beholde noget af den gamle Rede, i hvilken han selv og hans Forfædre vare oplækkede«. Hans Efterfølger Kristian VI var af en anden Mening og hans Lyst til at bygge fik en antagelig Grund i den Omstændighed, at Grunden under det gamle Slot viste sig for svag til at bære den meget forøgede Vægt af de høje Bygninger. Allerede 1731 begyndte derfor Nedbrydningen af det, og i det følgende Aar fæstedes Grunden til den nye Bygning ved talrige nedrammede Pæle. Allerede den 26. November 1740 kunde Kongen holde sit højtidelige Indtog. Efterhaanden som den indre Indretning skred frem, flyttede saa ogsaa de Institutioner, som forhen havde haft Plads paa Slottet, ind paa Kristiansborg †).

Højesteret havde denne Gang haft sit midlertidige Opholdssted paa Stadens Raadhus, i de 32 Mænds Forsamlingssal, medens den under den tidligere Ombygning (1725—27) havde boet i det nedlagte ridderlige Akademis Gaard paa Nytorv, det nuværende Raadhus. Paa Kristiansborg indrettedes den i den sydlige Fløj, i Kongens

*) Gen. Postamtets Resolutions- og Korrespondance-Protokol (1741, 560). Zahlkamrets Udgiftsregnskab 1741, Militæretaten S 305—12. Civiletat, Nr. 1427, 1438 f. 1457, 1461, 1558 ff. 1632, 1654, 1662, 1674, 1685 ff. 1710. Kongl. Resol. g. R. K. 1741, 21. Avg. Dok. ved Kbhvn. Kontor Nr. 413. N. Dajons Material Regnsk. 1741. Nr. 15. Plan over Bygningerne ved R. K. kongl. Resol. af 23. Avgust 1781 (Nr. 192).

***) Kongl. Resolutioner g. R. K. 1755, 18 Juni, 2. December; 1757, 13. Juni.

****) Kgl. Resol. g. R. K. 1742, 22. og 29. Oktbr. 1751, 13. April. Slotsstaldenes Inventar 1745, S. 71: Staldmester Brøkkenhus's Stald, Borgestue og Vognskur imellem Kancelliet og Posthuset.

†) Danske Atlas, II, 96 ff.

Etage, altsaa der, hvor nu Riddersalen findes. Denne havde i det oprindelige Slot sin Plads ud imod Ridebanen, under Slotstaarnet, der hvor den store Bygningsmasse nu afbrydes af Kolonnaden. Salens største Prydelse var et prægtigt Loftsmaleri af Italieneren Miani, forestillende Lasternes og Uretfærdighedens Flugt for Guds Aasyn*).

I samme Etage fandtes der ogsaa et »Konseilgemak«, ud til Slotspladsen. Det er ikke overleveret, hvorledes dette brugtes; men det maa sikkert antages, at Kongerne stadig har forbeholdt sig at have en Raadssal i deres eget Hus, samtidig med at de iøvrigt mødte i Kancelliet for at deltage i Administrationens daglige Afgjørelser. Saaledes havde Kristian V sit Statsraadsværelse i Bibliotheket, medens »Raadstuen« var »foran Slottet« osv. Med Struensees Ministerium ophørte nu vel den Skik, at Kongerne mødte i Kancellibygningsens Konferensstue, men det er ikke rigtigt, naar man tillige har villet henføre et Konseilsværelses Indretning paa Slottet til Tiden efter hans Fald**).

I »Damernes Etage«, d. e. Slottets Stue, indrettedes der Lokaler til de kongelige Kasser, som i mange Aar havde haft deres Plads paa Kjøbenhavns Slot, men efter dets Nedbrydelse havde været anbragte i Kancelliets Kjælder. Zahlkamret fik anvist 3 Værelser og en Pengekjælder; det var i selve Slottet, men lige ved den nye Løngang fra Kristiansborg over til Gehejmearkivet; Gjennemkjørselen herigjennem kaldtes senere Zahlkammerporten. Ved Siden heraf indrettedes Partikulærkamret, d. e. det tidligere »Kongens eget Kammer«, med sin Pengekjælder ved Siden af den anden. Umiddelbart op til dette fandtes Hofrettens og Borgrettens Værelser. Derefter kom Over-Hofmarskallens Lejlighed, indtil Hovedporten, svarende til den nuværende Landstingssal***).

Vajsenhuset var oprettet af Kong Fredrik IV ved en Foundation af 21. Juli 1727. Det stilledes under Missionskollegiets Bestyrelse og fik som Gave overdraget det af Kristian V oprettede saakaldte ridderlige Akademi, paa den Grund, hvor nu Raadhuset ligger. Denne Bygning brændte imidlertid i det følgende Aar, og Kristian VI gjenopbyggede den i en ny Stil og efter en stor Maalestok (1731–34). Den var 108 Alen lang ud til Nytorv og opført i Firkant, med en aaben Gaard i Midten.

Paa dette Sted fik to særlig kirkelige Kollegier deres Sæde. Det ene var Missionskollegiet, oprettet 10. Dec. 1714 til Støtte for den da paabegyndte Mission i Indien. Ved dertil at faa Tilsynet med det store Vajsenhus og dets Privilegium paa at udgive Skriften og visse gudelige Bøger, naaede dets Forretninger et saadant Omfang, at det trængte til et eget Lokale, som det da ganske naturligt fik i denne Gaard. Paa samme Maade installeredes det den 1. Oktober 1737 oprettedes General-Kirke-Inspektions-Kollegium, som bestod i 54 Aar, til 28. Oktbr. 1791, i Vajsenhuset, hvor dets to Sekretærer tilmed fik anvist fast Bolig†).

*) Danske Vitruv. I, 38, 86. D. Atlas II 101. Danske Samlinger II, 347. Hojer, Fr. IV, II, 188 f. Sml. Slotsinventarerne i Kongerigets Arkiv. Jonge, Kbhvn., S. 501.

**) Inventarerne. Jonge, Kbhvn., S. 506 f.

***) Inventarerne. Dajon, Materialregnskab 1731, Nr. 30.

†) Danske Atlas, II, 114. Jonge, Kbhvn., S. 97. Materialien zur Statistik der dänischen Staaten, I, 384

IV. Omflytninger og Udvidelser indtil de store Ildebrände 1794—95.

1. 1762—72.

Den tidligere Løngang fra Kjøbenhavns Slot over til Proviantgaarden var bleven afløst af en hel Slotsfløj til Kristiansborg, bestaaende ikke blot som nu af Kjælder, Stue og Mezzanin, men ogsaa af en Etage svarende til Slottets Kongeetage. Af Stueetagens Værelser var alt forhen de to, som fandtes Syd for Gjennemkjørselen, optagne af Højesterets Justitskontor. Nu disponeredes der ogsaa over de tre paa Nord-siden til den under 2. December 1762 oprettede Over-Skatte-Direktion, hvis Opgave det var ved Hjælp af en almindelig Extraskat at forrente og afbetale den ved Krigs-rustningerne foranledigede Statsgjæld. I Kjældereren indrettedes der et Extra-Skatte-Kontor. Senere flyttedes det op i Stuen og fortrængte Justitskontoret fra sin hidtil-værende Plads.

Samtidig med at Administrationen saaledes bemægtigede sig Løngangens Stue, indrettedes der et Billedgalleri i dens Kongeetage. Kong Fredrik V havde efter Grev A. G. Moltkes Tilskyndelse ved Konsthandleren Gerhard Morell ladet flere Hundrede Malerier opkjøbe i Holland og Nederlandene, uden at der kunde findes en passende Plads til dem enten paa Slottet eller i Konstkamrets Galleri, som alt i Forvejen var overfyldt. Gerhard Morell, som i April 1759 var bleven adjungeret Konstammerforvalteren J. S. Wahl og senere (1765) fulgte ham i Embedet, anstillede da en omhyggelig Undersøgelse af den hele Masse og gjorde et Udvalg af de bedste Stykker i alle Retninger. Disse Stykker, ialt 60 af meget forskjellig Størrelse, ophængtes derpaa i Løngangens Kongeetage, den Vej, Kongen daglig færdedes fra Slottet til Kancelliet og Bibliotheket. Hele Længdevæggen og begge Endevæggene bedækkedes paa denne Maade med Malerier. Det hele Galleri var 130 Fod langt, 36 Fod bredt og 15 Fod højt. Den samtidige »danske Atlas« udtaler den Mening, at det »bliver i sin Art et af de skjønneste som nogensteds findes«. I Januar Maaned 1767 tilende-bragte Morell sin »Catalogus des neuen Bildersaales« eller som den ogsaa kaldes

»Beurtheilendes Verzeichniss aller in der neuen Gallerie befindlichen kostbaren Male-reien«, med Plan over Ophængningen*).

I de samme Aar foregik der en Omflytning i Kancellibygningen og Posthuset, som fuldendte Krigsdepartementernes Indretning i dette sidste.

Ligesom Flaadens øverste Styrelse havde været delt mellem et Admiralitet og et General-Kommissariat, saaledes var Landhæren og Fæstningerne underlagte dels et Krigskancelli og dels et General-Kommissariat. De to Institutioner svarede henholdsvis for Flaaden og Hæren paa det nærmeste til, hvad Kancelliet og Rente-kamret var for Landets civile Bestyrelse.

I Løbet af forrige Aarhundrede blev denne Adskillelse dog efterhaanden mere og mere opgivet; vel indtraadte der gjentagne Gange igjen en Adskillelse efterat Foreningen havde fundet Sted, men efterhaanden kom man dog til Ro i denne.

Der oprettedes saaledes under 28. Oktbr. 1763 et »General-Krigs-Direktorium«, med Ophævelse af det hidtilværende Krigs-Kancelli og det sideordnede General-Kommissariat. I den herom udfærdigede »Fundamental-Einrichtung« hedder det til Slutningen: »Damit man endlich alles zusammen an einem Orte und nicht nöthig habe, die Sache in zwei verschiedenen Gebäuden aus einander zu suchen, welches viele Unordnungen verursachen muss, so wird man dahin bedacht sein alles von der Canzelei wegzubringen und im Haus des General Krigs Directorii zu etabliren«.

Denne Tanke udførtes dog ikke lige strax. Først da Krigsdirektoriet den 28. Oktbr. 1767 var blevet til et »Generalitets- og Kommissariat-Kollegium« (svarende til »Admiralitets- og Kommissariat-Kollegium« i Gaarden ved Holmens Kirke) og kort efter, den 15. Februar 1768, Kommercekollegiet var bleven forenet med det i Aaret 1760 af Rentekammeret udskilte General-Toldkammer, foretoges der et Mageskifte mellem de to Kollegiers Lokaler. Det forhenværende Krigskancelli, nu Depeschekontor i det kombinerede Kollegium, flyttedes til Posthusets Sidebygning, og Kommercekollegiet kom ind i Kancellibygnings Hovedfløj mellem Kancellierne og Kammerkollegierne**). Fordelingen af Lokalerne i det saakaldte Posthus var derefter følgende:

Generalitetskollegiet optog hele Forhuset, saaledes at Kommissariatets Arkiv, tilligemed 2. og 4. Departement, fandtes i Stuen, Kollegiets Forsamlingssal med 1. og 3. Departement paa 1. Sal, et Reservearkiv tilligemed Bogholderkontoret for Krigshospitalskassen paa 2. Sal, en Kvist paa 4 Værelser. Endvidere fandtes i Sidebygningens vestlige (nye) Del Krigshospitalskassen i Stuen, Depeschekontoret og Arkivkontoret paa 1. Sal. Det ældre Arkiv i Kancellibygningen bevaredes fremdeles for Kollegiet, ligesom det endnu den Dag idag uforandret tilhører Krigsministeriet.

Sidehusets ældre østlige Del optoges derimod udelukkende af General-Postamtet, der havde sine Expeditionslokaler i Stuen, Kollegieværelset paa 1. Sal og forskjellige Rum i Kjælderen og paa Kvisten, saavel som i den vestlige Halvdels Stue***).

*) Danske Atlas, II, 155. Genealogisk Arkiv, 296 f. Morells Katalog i Kongerigets Arkiv.

***) Urkunden und Marialien zur Kenntniss nordischer Reiche (1786), I, 306. Vaupel, Dansk-norske Hær, II, 40. Civil-Materialskriver-Regnskab 1763 ff. 1768 Nr. 27.

***) Se Plan over Bygningen 1781 (eller tidligere) ved Kbhvn. Kontors kongl. Resolutioner 1781, 192.

Kort efter Omflytningen 1768 indtraf de Forandringer, som knyttede sig til Struensees kortvarige Ministerium. Den store Omdannelse af Kollegiernes indre Orden vedkommer os ikke her, da den kun foraarsagede forbigaaende Omvæltninger indenfor Kancelliets Mure; derimod blev det af varig Betydning, at han ophævede det Gehejme Konseil som et formentligt Baand paa Kongens Enevælde (December 1770). Konseillet oprettedes nemlig ikke mere i sin tidligere Skikkelse, og Kongens umiddelbare Deltagelse i Styrelsens Enkeltheder antog derved for Fremtiden andre Former.

Den af Konseillet hidtil benyttede Lejlighed i Kancellibygningen optoges derpaa af den, Dagen efter Udstedelsen af den »kongelige Akt« den 28. Decbr. 1770 udnævnte »Konferens«, bestaaende af 6 af Statens højeste Embedsmænd, og det faa Dage efter, den 3. Januar 1771 af det tyske Kancelli udskilte »Departement for de udenlandske Affærer«. Konferensen afløstes et halvt Aars Tid efter af det den 29. Maj 1771 oprettede Finanskollegium. Det var Struenses Tanke, at disse to Institutioner skulde forene den højeste Avtoritet i Statens Anliggender udad og indad til, kun undergivne Kongens frie og absolute Kontrol i Kabinettet. Kancellierne maatte overgive en hel Række af deres Forretninger til Finanskollegiet, og de to Kamre, Rente- og General-Toldkamret, deltes tilsammen i tre efter Statens Dele: et dansk, et norsk og et tysk Kammer, alle tre fuldstændig underordnede Finanskollegiet, uden Ret til umiddelbar Henvendelse til Kongen. Denne Opfattelse af Administrationens nye Grundordning fik sit ydre Udtryk i dette Kollegiums Installering i Gehejme-konseillets hidtil værende Lokale*). Som bekjendt har Finanskollegiets forskellige Efterfølgere indtil vor Tid bevaret disse Lokaler gennem alle Omskiftelser, medens Udenrigsministeriet ved Statsforandringen 1848—49 opgav sin gamle Plads i Kancellibygningen.

En anden Institution, som fra Struenses Tid overlevede de senere Omvæltninger, var »Kjøbenhavns Hof- og Stadsret«. Den oprettedes under 15. Juni 1771 og afløste en Række ældre Domstole, hvis Jurisdiktionsforhold tildels var aldeles forældede. Paa Stadens Raadhus holdtes der selvfølgelig fra tidligere Tid Bything; det var delt i en Thingsret og en Politiret; den første holdtes i Stuen, den anden paa første Sal. Begge gik op i den nye Domstol, som derefter fik Navnet Stadsret. Navnet Hofret hidrørte fra de to Domstole paa Slottet: Hofretten og Borgretten. Endvidere ophævedes fra nu af Kammerretten, som havde været holdt af Rente-kammeret og paadømte dels Regnskabsbetjentenes Sager, dels Spørgsmaal om kongelige Oppebørsler. Endelig Tamperretten, der holdtes paa Universitetet af Stiftsammanden og Konsistorium og afgjorde Ægteskabssager**).

Hof- og Stadsretten holdtes første Gang den 15. Juli 1771 i de 32 Mænds Sal paa Raadhuset. Da man derefter saa sig om efter en varig Bolig, indstillede Justitiarius

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873—76, S. 74 ff. Urkunden osv., I, 529 ff. Plan over Kancellibygningen 1771, i Kongerigetets Arkiv.

**) Danske Atlas, II, 115. Meddelelser fra Rentekammerarkivet, 1873—76, S. 11, 87. H. Matzen, Kbhvns. Universitets Retshistorie I, 226 f.

i Retten F. Horn paa Opfordring, at v. d. Lühes Gaard paa Kjøbmagergade (Postgaarden), som kunde faas til Kjøbs, vilde egne sig fortrinlig til det nævnte Brug; der udkrævedes i alt mindst 26 Værelser. Bekosteligheden herved skræmmede dog Kabinetet tilbage og der udgik Ordre til Hofintendanten at skaffe Plads i en af de kongelige Bygninger. Dette førte til, at Retten maatte flytte til Prinsens Palæ i Kalleboderne, hvor der fandtes 6 Værelser til Raadighed. Saaledes stod det hen til efter Struensees Fald.

Ud paa Foraaret (1772) klagede Justitiarius over den aldeles utilstrækkelige Plads, og v. d. Lühes Gaard blev igjen bragt i Forslag. Samtidig kom der imidlertid andre Tilbud, og den 15. Oktbr. 1772 resolverede Kongen gennem Finanskollegiet, at Retten selv skulde købe sig en Gaard og lade den indrette for ialt indtil 16,000 Rdlr. (51,200 Kroner). Derefter erhvervedes Gaarden Nr. 35 i Østerkvarter, paa Østergade (Efterslægtens Gaard). Skjødet udstedtes den 10. Decbr. 1773; Kjøbesummen var 14,000 Rdlr.

Denne Gaard havde 1661 tilhørt Niels Trolle og var derefter bleven købt af Rentemesteren Henrik Møller, som ejede Nabogaarden. Senere havde den tilhørt Etatsraad Jens Harbo (1684), Krigs- og Admiralitetsraad; 1739 tilskjødedes den Vinhandleren M. Toyon og 1747 udstedtes der et Privilegium paa den at være Vinhus og Herberge. Ti Aar efter fik S. C. Lyche Skjøde paa den og fra ham kom den til hans Efterfølger i Ægteskab, Kaptejn-Løjtnant i Søetaten Rasmus Arendrup, som igjen solgte den paa Grund af sin Forflyttelse til Aalborg og fandt en Kjøber i Hof- og Stadsretten*).

2. 1780—84.

I Aarene 1773—79 foretoges der ingen Forandringer i de bestaaende Forhold, uden for saa vidt som Kristiansborg yderligere toges i Beslag for Administrationen. Allerede i 1742 havde den da oprettede Bygningskommission, som overtog Generalbygmesterens hidtilværende Forretninger, faaet Plads paa Slottet; den afløstes 1771 af en »Overbygnings-Direktion«, som fik et Værelse i Stuen (Damernes Etage). Da der i Januar 1773 oprettedes et »Bergværks-Direktorium« for de norske Bjergværksager, indrettedes det i 2 Værelser i Slottets nederste Mezzanin, og ved Siden af det fik den almindelige Enkekasse et Bogholderkontor. I Aaret 1777 flyttede, som alt forhen omtalt, Extra-Skattekontoret fra Løngangens Kjælder op i Stuen, syd for Porten, og Højesterets Justitskontor fik Plads ved Siden af Rettens andre Lokaler i Kongeetagen. Endelig oprettedes der 1778 en General-Vej-Kommission og en Kvægsyge-Kommission, og ogsaa de fik begge deres Plads paa Slottet, i nederste Mezzanin**).

*) Jonge, Kbhvn., S. 108. Pakke om Hof- og Stadsrettens Gaard i Finanskollegiets Arkiv. Skjødet i Rentekammerarkivet. Kbhvn. Dipl. I, 756. II, 832. III, 720 (Gaarden var forhen Kjøbmagerkvarter 36).

**) Slottets Inventarieregnskab for de paagældende Aar (R. K. Arkivet). Jonge, Kbhvn., S. 499, 500, 533.

Imidlertid var Pladsen ogsaa bleven for trang for de gamle Kollegier, saavél som for det store kongelige Bibliothek, medens Hoffet begyndte at generes af det overhaandtagende Forbrug af Værelser paa Slottet. Man nødtes altsaa til at gribe til mere alvorlige Midler for at faa de bestandig voxende Krav tilfredsstillede.

Den 8. Februar 1779 kjøbte Kongen den forhen omtalte v. d. Lühes Gaard paa Kjøbmagergade for at lade den indrette til Posthus. Den betaltes med 24,000 Rdlr. Gaarden havde forhen tilhørt Storkansleren Grev Griffenfeldt og var senere bleven brugt til Marskalsgaard. General-Post-Amtet flyttede ind i den den 31. Marts 1780, og tre Uger efter afleverede den sine Lokaler i Gaarden bag Børsen. Mærkeligt nok henstod disse ubenyttede i halvandet Aar, da saa Bjergværksdirektoriet, Enkekassen og Kvægsygekommissionen flyttede ind i dem fra deres Rum paa Slottet, efterat Hofmarskallatet under 21. Juli 81 havde forlangt dem fjernede, før Hoffet kom til Byen fra Fredensborg.

Samtidig med Kjøbet af et nyt Posthus fremsattes den Plan, ved Hjælp af en Løngang at forbinde det gamle med Kancellibygningen. Harsdorf indleverede alt i den følgende Maaned et dobbelt Overslag; et paa en Løngang med Underkjørsel og Bibeholdelse af Stalde og Vognskure paa Grunden (471 Rdlr.), et andet paa en hel Bygning, som kunde bære Forbindelsen (2847 Rdlr.). Da man stadig trængte til mere Plads, sejrede den sidste Plan, og under 18. April 1781 blev der givet Rente-kammeret kongelig Resolution paa et Forslag om at flytte de kongelige Stalde og Vognskure fra Pladsen mellem Kancelliet og Generalitetets Gaard — den gamle Grund Nr. 97 bag Børsen — og derpaa at opføre en ny Bygning. Saaledes byggedes i den følgende Sommer den saakaldte Kommunikationsbygning, eller som den ogsaa ved en Misforstaaelse allerede dengang nævntes: Rosenkrans's Gaard. Det var ikke let at gjøre Pladsen ryddelig. Vognremisserne og Staldene maatte flyttes til Prins Jørgens Ridebane ved Tøjhuset, og her maatte der atter skaffes Plads ved at bortflytte et Billedhuggerværksted (Grundts) til Fredriks Kirkeplads. Bekostningen herved løb op til over 2400 Rdlr.

Selve Forbindelsesbygningen mellem Kancelliet og Generalitetet kom til at bestaa af Kjælder og to Etager; den nederste fik en Port, og det var fra først af paatænkt, at der her skulde indrettes en Stald. Husets Længde var ialt kun 24, Dybden 14 Alen, saa der kun kunde indrettes een Række Kontorer ud til Gaden med en bagved liggende Gang. Denne sattes til den ene Side i Forbindelse med Kancelliets lange Gang, som ved denne Lejlighed mistede sit ene Fag Vinduer, til den anden Side gennem Generalitetets Gavl med Gangen i dettes Sidefløj, medens Forhusets Gang og Trappe ved en Mur fraskiltes dette Forbindelsespunkt. Bygningen opførtes under Tilsyn af Harsdorf og kostede ialt 4655 Rdlr. Hertil kom strax efter Indretningen af et Arkiv paa Loftet, som bortliciteredes for 500 Rdlr.

Hele det nye Hus blev ved kongelig Resolution af 23. August 1781 overdraget til Kommercekollegiet, som efter Kollegiernes Omdannelse 1773 havde faaet sine Lokaler anvist i det forrige Gehejmekonseil, ved Siden af det stærkt reducerede Finanskollegium. Efterat det nu havde fraflyttet disse, opnaaede Finanskollegiet at

faa sine Anvisnings- og Bogholderkontorer, som det alt 1771 havde faaet af Rentekammeret, samlede ved Siden af Kollegiets Samlingsstue og Sekretariat*).

Neppe var Indretningen af Forbindelsesbygningen tilendebragt, før der ogsaa gjordes Forslag til Opførelsen af en ny Etage paa det tidligere Posthus's østlige (ældre) Halvdel til Rentekammerkontorer. Det tiltraadtes ved kongelig Resolution af 10. Juli 1783, idet der bevilgedes 3621 Rdlr. til dets Udførelse. Der opnaaedes herved en Tilvæxt af 5 Værelser, af hvilke der dog foreløbig kun var Brug for de to; den hele Etage var $40\frac{3}{4}$ Alen lang og $13\frac{1}{2}$ Alen dyb.

Samme Dag som Kongen tiltraadte Planen til en Forbindelsesbygning, den 18. April 1781, approberedes ogsaa Planen til en Udvidelse af Bibliothekbygningen.

Denne havde endnu hele sin gamle Anvendelse: i Stuen var der Tøjhus, paa første Sal Bogsamling, paa anden Konstammer. Dette sidste var til forskjellige Tider bleven tyndet ud, saa dets Sale i Forening med Loftsrummet endnu var nogenlunde tilstrækkelige til hvad der blev tilbage. 1745 var Modellerne, som vi har set, bragte ud i den nye Pavillon paa Holmen. 1748 var de danske »og gotiske« Mønter bleven udskilte og bragte ind i danske Kancellis Arkiv, hvor Justitsraad Hjelmstjerne vilde optage en Katalog over dem, som saa Videnskabernes Selskab skulde udgive. Endelig var en stor Del af Malerierne afgivne til det nye Galleri i Løngangen.

Nu fattede Guldberg den Plan at danne et Mønt og Medaljekabinet paa Rosenborg, baade af de nordiske og fremmede Mønter, og det overdroges til Wiedewelt at indrette et passende Lokale til det, medens samtidig Georg Zoega sendtes udenlands for at forberede sig til at overtage dets Bestyrelse. Først i Efteraaret 1784 blev den nye Lejlighed, bestaaende af to Værelser, færdig; men Zoega havde samtidig opgivet at vende tilbage til sit Fædreland, og først da Ramus ved Aarhundredets Udgang fik Ansættelse ved Kabinettet, kom det til sin Ret som historisk og videnskabelig Samling**).

Bibliothekbygningens Udvidelse fandt selvfølgelig Sted imod Vest, ned imod Tøjhuset. Der var her et Mellemrum mellem de to store Bygninger paa $33\frac{1}{2}$ Alen; en Løngang med Underkjørsel, hvilende paa Pæle, forbandt Tøjhusets Loft med en Bindingsværks Bygning, som paa dette Sted laa op imod Bibliotheket. Ved kongl. Resolution af 15. April 1738 var der bevilget 479 Rdlr. til at forny denne Løngangsbygning, som forneden var 21, foroven 28 Alen lang***). Den yderligere Forbindelse med Slottet var samtidig gjort nærmere ved Opførelsen af Løngangen over de høje Portbuer mellem Kavallergaarden paa den ene, Ridebanen og Tøjhusgade paa den anden Side. Et Fag Vinduer var derved bleven lukket i alle tre Etager.

Overslagene til Forbindelsesbygningen beløb sig til henved 20,000 Rdlr., men nedbragtes til godt 15,000 (48,000 Kroner); der skulde herfor ikke blot opføres og

*) Rentekam.: kongl. Resol. 1781, 18. April og 23. Avgust (Kbhvn. Kontor Nr. 54. 192). 1783, 10. og 24. Febr. Jonge, Kbhvn., S. 433.

***) C. Molbech, Videnskabernes Selskabs Historie, S. 23. Genealogisk Arkiv, S. 297. Konstammerinventar af 1775, S. 1. 16, 273 (Kongerigetets Arkiv). A. D. Jørgensen, Georg Zoega, S. 65, 84, 179 (med Kildeangivelserne).

***) Dokumenter og Tegning ved Kbhvns. Kontor 1738, Nr. 328.

indrettes en Husmasse paa $33\frac{1}{2}$ Alens Længde, 21 Alens Dybde og 3 Etagers Højde, men hele den ældre Bygning skulde tillige underkastes en gennemgribende Reparation. Alle Vinduerne i Bibliotheket skulde saaledes laves om for at kunne give mere Lys; istedenfor 6 Rammer i hver Karm med smaa Ruder sattes der 4 med store Ruder; det beregnedes, at Lysfanget derved vilde vinde henved 4 Kvadratalen.

Bygningsarbejderne udførtes i Aarene 1781—85 efter Harsdorfs Plan og under Tilsyn af Bygningsinspektør Zuber. Bibliotheket vandt herved to Sale paa 29×18 Alens Størrelse, af hvilke den øverste, i Konstammer-Etagen, blev bestemt til nordisk Literatur. Ved samme Lejlighed blev det gamle Statsraadsværelse i Husets østlige Gavl aabnet og bestemt til Haandskriftsamling, medens det tilsvarende i den vestlige Gavl, det senere Udlaanskontor, fik en Kakkellovn og saaledes indrettedes til stadig Vinterbrug. Stueetagen maatte overlades til Militæretaten for at opnaa dens Samtykke til Sammenbygningen med Tøjhuset*).

*) Werlauf, Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek, 208 f. Rentekam. Kbhvn. Journal 1781, Nr. 233.

V. Omflytninger og Udvidelser indtil 1848.

1. Slottets og Admiralitetsbygningens Brand 1794—95.

Den 26—27. Februar 1794 gik Kristiansborg Hovedbygning næsten fuldstændig op i Luer. Branden opstod saa pludselig og med saa stor Voldsomhed, at forholdsvis kun lidet blev reddet fra Ødelæggelsen. Løngangene mod Syd, til Kancelliet og til Bibliotheket, delte Skjæbne med Hovedbygningen.

Ved denne Ildsvaade var en Række Statsinstitutioner blevne hjemløse og de spredtes nu for en Tid til forskellige Steder. Finanskontorerne flyttedes til Bankbygningen ved Børsen, Højesteret og General-Vej-Kommissionen til Prinsens Palæ, Malerisamlingen bragtes til Kapellet i Holmens Kirke. Det var lykkedes Konstammerforvalteren Lorens Spenglers Søn og Medhjælper Johan Konrad Spengler ved sin Aandsnærværelse og sit Mod at redde hele Hovedmassen af Galleriets Konstværker, kun 7 af de 60 Stykker gik ved denne Lejlighed til Grunde. Ogsaa fra de nærmest liggende Værelser paa Slottet blev en stor Del af Konstkamrets Malerier lykkelig reddede. I Løbet af Natten, da det maatte synes tvivlsomt, om ikke Branden vilde forplante sig over i Bibliothekbygningen, lod han endvidere Konstkamrets Sager bringe i Behold til Grev Lerches Gaard, som dengang beboedes af Gehejmerraadinde Stampe, ligesom Forbindelsen gennem den vestlige Løngang saa vidt muligt blev ødelagt*).

Der maatte tænkes paa nye Rum til de forskellige Finansinstitutioner, som ikke kunde blive i Bankbygningen, og den 16. Maj 1798 resolverede Kongen, at »Kancelliløngangen« (den kaldes nu ogsaa Kavallerløngangen) helt skulde indrettes til Finanskontorer, saaledes at dog Kongeetagen ikke gjenopførtes. Bekostningerne her ved ansloges til 20,000 Rdlr.

De nødvendige Byggearbejder var tilendebragte i Vinteren 1799—1800, og den 12. Februar i det sidstnævnte Aar bevilgedes der 2500 Rdlr. til Indbo. Der indrettedes ialt 14 Kontorer foruden Arkiv og Zahlkammerkassen i Kjælderen. I Stuen

*) Genealogisk Arkiv. S. 298 ff.

fandtes foruden Zahlkammerets Kassererkontorer ogsaa Skatkammer- og Annuitetskontorerne; i Mezzaninen derimod Finanskollegiets Kollegiestue, Sekretariat og Arkiv, ligesom ogsaa Sekretariatet for den synkende Fond*).

Ogsaa den vestlige Løngang kom efter Slotsbranden til Anvendelse. Bibliotheket udvidedes i disse Aar overordenligt med flere store Bogsamlinger og Pladsen viste sig alt for indskrænket. Dertil kom, at det den 15. November 1793 var bleven erklæret for et offentligt Bibliothek og at man altsaa maatte være betænkt paa at skaffe Plads til de Videnskabsmænd, som maatte ville benytte det. Der foretoges da et Mageskifte med Konstkamret, saaledes at dette fik det forhenværende Statsraads-værelse mod Øst, medens Bibliotheket fik de nærmeste Rum ved Siden af den harsdorfske Sal i Konstammeretagen. Her indrettedes der nu en Læsesal for besøgende, og en Del af Løngangen fra Bibliotheket til Slottets Mezzanin, som netop udmundede her, toges til Bogsal. Denne er ialt 65 Alen lang og 13¹/₂ bred og repræsenterer altsaa en ikke ubetydelig Forøgelse i Rum; men den var i mange Aar baade fugtig og mørk. Bibliothekaren, den fortjente Moldenhawer, omgikkes derfor allerede nu med den Tanke helt at faa Konstkamret flyttet ud af Bygningen; men denne Foranstaltning lod dog endnu vente paa sig en hel Menneskealder**).

Den 4. Maj 1803 nedsattes der en Kommission »angaaende Slottets og et Raad- og Domhus's Opbyggelse«, under Forsæde af Statsministeren C. D. F. Reventlov; dens Bygmester var Professor Kr. Fr. Hansen. I det nye Raad- og Domhus paa Vajsenhusets Grund fik den imidlertid til »Lands-Overret« udvidede »Hof- og Stadsret« sine Lokaler, og den 19. Oktober 1815 resolverede Kongen, at dens hidtilværende Gaard paa Østergade skulde bruges til forskellige Fabrik anlæg, en Bestemmelse, som dog kort efter, den 12. Januar 1816, tilbagekaldtes.

Hvad Slotsbygningen angaar, da fik den endnu ingen umiddelbar Interesse for de her behandlede Institutioners Lokalhistorie, uden for saa vidt som Højesteret igjen fik sin Festsal i den sydlige Hovedfløj. Den 29. November 1828 reskriberede Kongen til Bygningskommissionen, at han ønskede at se Arbejderne ved denne Sal fremmede saa meget, at Rettens højtidelige Aabning kunde finde Sted her i det følgende Aars Marts Maaned. Salen, som bekjendt den nuværende Folkethingssal, kom i det nye Slot til at ligge i Stuen, ikke som forhen i Kongeetagen***).

Rettens daglige Lokaler fandtes derimod efter Branden ikke mere paa Kristiansborg, men i det saakaldte Prinsens Palæ, eller Palæet i Kalleboderne, en Bygning, som fra denne Tid af spiller en betydningsfuld Rolle især i vore Samlingers Historie.

Den rige Kjøbmand Vigand Mikkelsen, Kongens Kjældermester, havde i Kalleboderne eller Fredriksholm, som dette fra Stranden indvundne Kvarter ogsaa kaldtes, ladet opfylde og bebygge forskellige store Grunde, saaledes at endog Ny Vestergade i daglig Tale kaldtes Vigandsgade. I Stormgade ejede han ligeledes en

*) Kgl. Resol. 1798, 16. Maj; R. K. Bygningskontor, D. 2535. 1800, 12. Febr. (Nr. 510).

***) Werlauf, Kgl. Bibliotheks Historie. S. 290 f. 298.

***) Slotsbygningskommissionens Arkiv (i Kongerigets Arkiv).

Gaard, som forðum havde tilhørt Hans Schak; her var der indrettet et reformert Kapel, og Dronning Charlotte Amalies Hofpræst Dr. Muschulus boede i samme Gade i et Sted, som tilhørte Dronningen*).

Da Kong Fredrik IV lod en stor Del af Slottet nedbryde for at opføre det fra nyt af, købte han først Vigands store Gaard ud til Kanalen tilligemed Nabo-gaarden, og lod her et Palæ opføre til midlertidig Bolig for Hoffet. Senere overlodes det til Kronprinsen, efter hvem det fra nu af i Reglen opkaldtes. Ved denne Lejlighed udvidedes Sidefløjen til Ny Vestergade til sin nuværende Længde. Da endel Aar efter den unge Kronprins (Fredrik V) efter sit Giftermaal skulde indrettes sammesteds, fandt man Pladsen for snæver, og der foretoges derfor en Ombygning i Aarene 1743—44, hvorved Hovedfløjen rykkedes ind fra Gaden, saaledes at der foran den blev lagt en stor Gaard, omgiven af høje Sidefløje, der atter til Gaden er forbundne ved en lav Løngang.

Efter Tronskiftet 1746 beboedes Palæet af forskjellige fyrstelige Personer, høje Statsemedsmænd osv., saa det endog kunde kaldes »de adeliges Vartov«**).

Af offentlige Institutioner var det kongelige Landhusholdningsselskab det første, som i Aaret 1771 her opslog sin Bopæl. I Aarene 1772—73 var, som vi har set, Hof- og Stadsretten anbragt i Palæets Værelser, indtil den fik sit eget Sted paa Østergade. Ved Kabinettsordre af 18. Januar 1776 tildeltes der endelig Videnskabernes Selskab to Værelser; det havde indtil den Tid holdt sine Sammenkomster hos de to første Præsidenter: Grev J. L. Holstein-Ledreborg, 1742—63, og Grev Otto Thott, 1763—70, og derefter hos Sekretæren H. Hjelmstjerne. Efter Slotsbranden maatte Selskabet imidlertid igjen fortrække for Højesteret og General-Vej-Kommissionen (Ordre af 13. Marts 1798). Det fik nogen Tid efter Erstatning i et Par Værelser med Forstue i Staldbygningen ved Kristiansborg. Retten holdtes i den saakaldte Riddersal i Hovedbygningens anden Etage; flere andre Værelser var selvfølgelig tagne i Beslag til Justitssekretæren, Arkivet osv. General-Vej-Kommissionen havde to Værelser i den øverste Etage. — Nogle Aar efter kom hertil ogsaa Extraskatte-Kommissionen***).

Slotsbranden kom ikke til at staa ene. I det følgende Aar (1795) den 5. Juni udbrød der en Ildløs paa Holmen, som i den følgende Nat og de to nærmeste Dage lagde henved en Tredjedel af Byen, ialt henved 1000 Huse, i Aske.

Admiralitetsbygningen ved Holmenskirke var et af de første Ofre for Luerne. Dens Tomter blev liggende urørte i en Menneskealder, indtil der 1827 opførtes et Søkaartarkiv paa en Del af dem. Det blev i Aaret 1874 nedbrudt og Pladsen ladet aaben, efterat imidlertid Holmens Kanal var forsvunden og alle Omgivelser forandrede †). Da Admiralitetsbygningen brændte, var det 134 Aar siden Kong Fredrik III først havde ladet Krigskollegiet indrette paa dette Sted, paa Stadens gamle Østervold.

*) Kbhvns. Dipl. III, 693 f., 790. Slotsinventaret har Kapellet i Vigands Hus.

**) Danske Atlas, II, 106 f. Trap (2. Udg.) II, 192.

***) Jonge, Bskr. af Kbhvn., S. 82. C. Molbech, Det kongl. danske Videnskabernes Selskabs Historie, S. 36, 142 f., 147 f., 154, 156, 158 f., 297 f. Inventarieregnskaber for det kgl. Palæ i Kalleboderne

†) Trap (2. Udg.) II, 30, 131. Rawert, Beretning om Ildebranden 1795.

Det forenede »Admiralitetets- og Kommissariats Kollegium« flyttede efter Branden ind paa Holmen, i en Bygning skraat for Indgangsbroen, som i Slutningen af Kong Kristian VI's Regering var bleven opført til Kadetakademi, men efter Opførelsen brugtes til Bolig for den ældste Ekvipagemester, til Holmens Kontorer og Konstruktions-Kommissionen, »dels ogsaa til et Avditorium for en Professor matheseos og de Sø Officerer, som har Lyst at høre i visse Timer de Forelæsninger, der have Hensigt til Skibsbyggeri og andet, som paa nogen Maade hensigter til Marinen«. Allerede dengang holdt dog ogsaa selve Admiralitetet »i særlige Tilfælde« sine Møder her. Fra 1795 af blev det Kollegiets faste Sæde, indtil dette som Marineministerium 70 Aar efter ved Holmens Overgang til Staden maatte fortrække.

Admiralitetsbygningen var et meget anseligt Hus, 66 $\frac{1}{2}$ Alen langt og 18 Alen dybt, med to Pavilloner og et Midterparti af 18 $\frac{1}{2}$ Alens Brede og 27 Alens Dybde; det havde to Etager og en Mansard. Foruden det forenede Kollegium gav det Plads til flere af Holmens Kontorer, et Forelæsningsværelse og Officerernes Bibliothek*).

Den store Ildebrand havde for Administrationens øvrige Bygninger den heldige Virkning, at der overalt byggedes brandfaste Gavle ind i dem. Man havde i Holmens store Magasinbygning gjort den Erfaring, at saadanne Gavle formaaede fuldstændig at stanse Ildens Fremskridt, og de indsattes derfor i de følgende Aar efterhaanden baade i den gamle Kancellibygning og i Generalitetets og Kommercekollegiets Bygninger. Ikke mindre end 7 grundmurede Gavle med dobbelte Jerndøre i alle Etager blev ved denne Lejlighed opmurede, ligesom Trædøre flere andre Steder erstattedes af Jerndøre. Bekostningen herved løb op til 8600 Rdlr.

En anden tilsvarende Forholdsregel var den, at Kancelliets store Hjørnekjælder indrettedes til Rentekammerarkiv og modtog Sagerne fra Bygningens Loft, hvor deres Tilstedeværelse med Rette ansaas for en Brandfare**).

2. Lerches Gaard (1805) og senere Udvidelser.

Der oprettedes den 3. Juni 1805 en »Direktion for Universitetet og de lærde Skoler«, bestemt til at samle hele det lærde Undervisningsvæsen, som hidtil havde været delt mellem Universitetets Patron og Kancelliet, under en fælles Styrelse. Der skaffedes strax samtidig et selvstændigt Lokale til den ved Kjøbet af Grev Lerches Gaard bag Børsen, ved Siden af Generalitetet. Kjøbekontrakten af resp. 13. og 25. Juni stadfæstedes af Kongen ved Resolution af 17. Juli. Kjøbesummen var sat til 86,000 Rdlr. (275,200 Kroner).

Som vi alt forhen har set havde denne Gaard til sin Tid tilhørt Grevinde Moth og Sønnen Admiral Gyldenløve; den var af hende lagt sammen af fire ældre Ejendomme, af hvilke Præsident Bølche ejede den anseligste (1661, 1668), den i

*) Thura, Hafnia hodierna, 212 (Fig. 76). Danske Atlas, II, 151. Garde, III, 290. S. Stern, Beskr. over Kbhvn., S. 407.

***) Kongl. Resol. af 1797, 29. Marts og 3. Maj 1799, 16. Jan.

hvilken Grevinden selv boede. Ulrik Kr. Gyldenløve døde 1719, i samme Aar som Moderen, og efter den Tid træffer vi Admiral Gabel boende der, ligesom Viceadmiral Sehested havde boet der engang samtidig med Gyldenløve (1714). Efter Gabels Bortgang fra Hovedstaden (1725) boede der i nogle Aar en Justitsraad Eichel i denne Ejendom, derpaa Gehejmeraad Iver Rosenkrans (1731—40). Ved hans Afgang fra Statstjenesten og Bortflytning fra Hovedstaden gik den over i Kongens Eje og kort efter opførtes den nuværende anselige Hovedbygning, dog kun med to Etager, ligesom Nabohuset, der samtidig indrettedes til Generalkommissariat. Den første Beboer var, som vi har set, Prinsen af Württemberg Oels; efter hans Bortgang købtes den af Generalen Grev Lerche, som var Overkrigssekretær og altsaa havde sine Forretninger lige ved Siden af. Den blev lagt til Grevskabet Lerchenborg, men udlejedes helt eller delvis i de følgende Aar. Saaledes boede den franske General St. Germain her i den Tid, da han styrede vort Hærvæsen. Senere boede Henrik Stampe her og efter ham hans Enke; derimod er det en Fejl, naar man har nævnt ham som Ejer af Stedet eller endog bestemt som den, af hvem Kongen skulde have købt det. Sælgeren var i Virkeligheden Lensgreven af Lerchenborg, Kammerherre Kristian Lerche*).

Den 11. Juli 1806 resolverede Kongen, at der for at fornindske Faren for Ildsvaade og vinde Plads istedenfor den ældre Mansard skulde sættes en hel Etage til Gaden paa Lerches Gaard, — Bekostningerne ansloges til 13,000 Rdlr., — samt at den skulde oplage foruden Universitetsdirektionen ogsaa det tyske Kancelli og Kommerce-Kollegiet. Disse sidste Bestemmelser kom dog ikke til Udførelse. I Aaret 1810 klages der over, at Gaarden ikke som paatænkt har lettet de øvrige Bygningers Besværligheder m. H. t. Plads, men at den er bleven taget i Brug af højst forskellige Institutioner: Universitetsdirektionen, Feltkommissariatet, Kommissionen for Sjællands Providering, Kjøbenhavns Amtstue osv., ligesom det kongelige Bibliothek her havde sit Oplag af Dubletter.

Det var dog forgjæves, at Rentekammeret ved Feltkommissariatets Ophævelse i dette Aar søgte at faa Plads til sine nye Skattekontorer og foreslog at tage flere Rum i Prinsens Palæ i Brug for Administrationen. Særlig tænktes der paa Kreditkassedirektionen, som skulde have en v. d. Lühes Lejlighed, selvfølgelig imod Godtgjørelse til denne. Finanskollegiet foreslog samtidig at lade Direktionen for den vestindiske Gjælds Likvidation faa Plads i Palæet. Ved Resolution af 27. Septbr. (1810) udtaltes det, at der ingen disponibel Plads fandtes paa Prinsens Palæ og at Rentekammeret altsaa maatte skaffe den andensteds. Aaret efter, den 10. Septbr. 1811, paalagdes det paa samme Maade Kammeret at skaffe Plads til den da oprettede Kanal-Havne- og Fyr-Direktions Sekretariat og Arkiv. Overalt synes der at have været Mangel paa Rum, især til det overhaandtagende Antal Direktioner og Kommissioner.

*) Kbhvn. Dipl. I, 787. II, 813. III, 678. R. K. Skattemandtal 1714 ff. C. C. Gabel, Oversekretær i Krigskancelli og Admiralitetet blev 1725 Stiftamtmand i Ribe, Hojer, Fr. IV II, 207. Danske Atlas, II, 153. Danske Vitruv. I, 89. Trap (2. Udg.) II, 197. Kjøbekontrakten er vedheftet kgl. Resol. af 17. Juli 1805.

Freden i Kiel i Januar 1814 med Afstaaelsen af Norge forandrede selvfølgelig dette Forhold aldeles. I Aarets Løb indskrænkedes Kontorernes Antal i alle Kollegier; Rentekammeret nedlagde 6, Toldkammeret 9, danke Kancelli, Generalitetet og Admiralitetet hver 2, Finanskollegiet et, altsaa ialt 22 Kontorer. Hertil kom den store Omdannelse i Februar 1816, som ophævede en Række af de midlertidige Direktioner og Kommissioner og indordnede deres Forretninger under tre Kollegier: Finans-Deputationen, Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond, og Direktionen for den almindelige Pensionskasse. Pladsen blev nu for en Tid saa rigelig, at det ved Resolution af 20. Marts 1816 endog tillodes at udleje Lokaler i Kommunikationsbygningen til Stempelpapirforvalteren, til Oplag og Udsalg af Papir og Kaart.

I de følgende Aar udvidedes Tid efter anden igjen de bestaaende Institutioner og Bygningerne optoges atter fuldstændig af Kontorer. Da derfor Kollegiernes Arkivvæsen trængte til nye Lokaler, nødtes man til igjen at tænke paa at bygge, og da dette under de daværende Forhold havde sine store Vanskeligheder, kom man til for første Gang til Administrationens Brug at lægge Beslag paa det store Provianthus.

Det laa i Sagens Natur, at Rentekammerets Arkiv mere end de andre Kollegiers stadig maatte udvides efter en stor Maalestok, især paa Grund af de omfattende Regnskabsrækker, som her revideredes. Efterat derfor alt kort efter Kancellibygnings Indretning 3 af dens Arkivlokaler var tagne i Brug til Kamrets Sager, indrettedes der senere et Arkiv paa Loftet, og i Aaret 1778 toges de to af Gehejmearkivets østlige Hvælvinger i Brug til deri dels at opbevare de hertil afleverede Kammersager fra Kiel (efter Mageskiftet 1773 og Ophævelsen af det særlige Kammer i Kiel 1777), dels at anbringe endel af Sagerne fra Kancelliets Loft*). Efter de store Ildebrande indrettedes endvidere, som vi har set, Hjørnekjældereren i Kancellibygningen til Arkiv, for at Lofterne helt kunde holdes fri for disse brandfarlige Gjenstande.

Imidlertid voxede Arkivmassen atter op og tiltrods for talrige Kassationer lykkedes det ikke at holde den indenfor de Grænser, som de daværende Lokaler syntes at kræve. I Aaret 1826 fremsattes derfor den Plan at opføre et helt nyt Arkivhus i Gaarden mellem Kancelliet og Posthusfløjen. Der blev lavet en Tegning og gjort et Overslag paa 16,794 Rdlr.; Bygningen skulde være 34 Alen lang, 20 Alen bred og kun have een Etage. Dens Bestemmelse skulde bl. a. være den at modtage de i Aaret 1816 ophævede Institutioners Arkiver, som nu anmeldtes fra de forskjellige Finanskontorer eller henlaa paa »dertil upassende Steder, f. Ex. i Kjælderne under Børsen, hvor de var udsatte for Bedærvelse«. Den Plan at lægge en Arkivbygning ind i den forhenværende Staldgaard blev dog heldigvis ikke udført; der blev givet Anvisning paa Kjældereren under Kristiansborg; senere tænkte man paa Slottets Tilbygninger. Endelig i Aaret 1831 optog man en Tanke, som alt tidligere var bleven fremsat, nemlig at benytte Provianthusets Kornlofter til Arkiv. Ved Skrivelse af 31. Oktober 1820 havde Admiralitetskollegiet alt tilbudt denne Udvej, da Lofterne

*) Rentekamrets Kgl. Resol. ved Kbhvn. Kontor 1778, Nr. 120. 1781, 23. Avg. sst. Nr 192 (Meddelelser fra R. K. Arkivet 1871, S. XLVI ff. LIV ff.).

efter Flaadens Tab ikke mere brugtes i samme Omfang som forhen; nu gik det atter ind paa Tanken efter en fornyet Undersøgelse (10. Januar 1832), og under 18. Juli approberede Kongen Planen til en Indretning af to Etager i fire Pille-Fag af Provianthuset med det absolut fornødne Apparat af Hylder. Denne Indretning, som ialt kun kostede outrent 4000 Rdlr., tilendbragtes i Løbet af et Aarstid; men det Lokale, som saaledes blev overdraget Rentekammerarkivet, var saa tarveligt som vel muligt. De tykke Mure fra Kristian IV's Tid, forsynede med smaa lave Vinduer istedenfor de tidligere Luger, tillod hverken Lys eller Luft at gjennemtrænge de store kolde Rum, og Hylderne af umalede Fyrrebrædder stilledes tæt op til hinanden for at faa Pladsen benyttet i videst mulig Udstrækning. Den vundne Plads var i Virkeligheden ogsaa betydelig; Lokalet var 47 Alen langt og (udvendig) 27½ Alen bredt og omfattede som nævnt to Etager. Det stødte op til Gehejmearkivet, med hvis Trappegang det i begge Etager stod i Forbindelse ved Jerndøre. Da Rentekamret samtidig havde de to tilstødende Hvelvinger, der atter stod i Forbindelse med Kancellibygningen, i hvilken Arkivkontoret selvfølgelig fandtes, maatte de nye Rum siges paa en meget heldig Maade at slutte sig til de ældre, saavel som til selve Kollegierne*).

I Kong Kristian VIII's Tid fandt der et Par Udvidelser Sted, som dog ikke gik udenfor Kollegiebygningernes egen Grund.

I Foraaret 1844 nødtes Rentekammeret til for at skaffe Plads at henvende sig til Generalkommissariatet, som efterhaanden havde faaet anvist forskellige Lokaler i de civile Kollegiers Bygninger, med Ønske om at faa disse tilbage. Dette Kollegium var ved Forordning af 20. Januar 1808 oprettet af det tidligere Generalitets- og Kommissariats-Kollegium, idet Hærens Kommandosager, som hidtil havde gaaet gennem dettes Generalitets- og Kommandokontor, udskiltes og henlagdes under den højstkommanderende General og den ny oprettede Generalstab. Denne deltes igjen i en General-Adjutantstab og en General-Kvartermesterstab, af hvilke den første med sit Bureau fik Sæde paa Amalienborg, i Kongens umiddelbare Nærhed. Den fik efter Tronskiftet, ved Parolbefaling af 30. December 1839 Navn af »Bureau for Armeens Kommandosager«. Imidlertid var ogsaa General-Kommissariats Kollegiets Forretninger i Aarenes Løb tiltagne saa meget, at der ikke nu kunde være Tale om at opgive noget af den Plads, det indtog i Bygningerne, og Kongen resolverede da under 24. Juli (1844), at der maatte anvendes indtil 8000 Rdlr. paa Opførelsen af en ny Etage paa Kollegiets Gaard istedenfor den daværende trefags Kvist. Den herved opnaaede Forøgelse i Plads var ikke ringe, især da Loftsetagen samtidig opførtes som Mansard. Husets Længde er (udvendig) 46½ Alen, dets Dybde 18 Alen og hver Etages Flade-maal altsaa 837 □ Alen.

I det følgende Aar nødtes man ikke des mindre til at skaffe yderligere Plads i Lerches Gaard, men her fandt man paa en anden Udvej. Da nemlig »Komiteen i Anledning af den nye Matrikels Indførelse« (oprettet ved kongl. Resol. af 19. Septbr. 1840), trængte til en Udvidelse af sine smaa Lokaler i Forhuset, kunde de ikke

*) Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, LXXXI fl. Bygningsjournal 1851, 17 b.

mere skaffes tilveje i dette, men maatte indrettes i en Staldbygning ud til Proviandhuset. Lerches Gaard var den Gang optagen af en Række forskellige Institutioner: Universitets-Direktionen, Enkekassen, det tyske Kancelli, Domænebestyrelsen, det islandske Kontor under Rentekammeret, Landvæsens- og Matrikelkontorerne, Karantæne-Direktionen og forskellige Revisionskontorer.

Der var samtidig med Gaardens Kjøb bleven indrettet en Beboelseslejlighed for Etatsraad Arentz i det smukke Havehus ved Stranden (syd for nuværende Fiskehal). Efter hans Enkes Død overlodes det til Konferensraad Rothe. Det var et toetages grundmuret Hus, dertil den smukke Have med 100 Frugtræer og en Staldbygning med Rullestue osv. Dette Udhus til Lerches Gaard ligger helt inde paa Generalitetsgaardens oprindelige Grund og er øjensynlig opført efterat dennes Sidefløj var bleven ført helt over imod Proviandhuset (1741). Da hele Haven lige over til Kancellibygningen forhen var bleven henregnet til Rosenkrans's Ejendom, var det intet Under, at man efter Kjøbet af denne, for saa meget som muligt at skaane det store Haveanlæg, lagde Staldbygningen helt herind.

I Marts Maaned 1846 flyttede Matrikelkomiteen sine Kontorer og sit Arkiv ind i denne Staldbygning, som samtidig sattes i Forbindelse med den gamle Posthusfløj*).

3. Konstammeret opløses.

Det bestemtes ved kongl. Resolution af 3. Februar 1821, at Konstammeret, som i 150 Aar havde haft sit Lokale i den store Bibliothekbygning, skulde opløses i sine enkelte Hovedbestanddele og samtidig flytte ud af sit hidtilværende Hus. Der skulde for Fremtiden oprettes et særligt Konstmusæum og en Malerisamling, medens de naturhistoriske Gjenstande saavel som de Instrumenter, der fandtes i Konstammeret, skulde afleveres til andre Samlinger, saaledes som det alt før var sket med Model- og Medaljesamlingen.

Anledningen til denne Bestemmelse var Bygningens forfaldne Tilstand; Loftet viste sig at være saa brøstfældigt, at en Hovedstandsættelse var nødvendig, og en Bortflytning af Konstammeret i nogen Tid ansaas i alle Tilfælde for uundgaelig. Samtidig fornyede Bibliotheket sin Anmodning om at faa den hele Etage til sin Raadighed, en Udvidelse, som var bleven en næsten uafviselig Nødvendighed.

Der blev som Følge af den tagne Bestemmelse udnævnt 5 »Kommissioner«, hver bestaaende af to Medlemmer, til at gennemgaa og beskrive det fremtidige Konstmusæums forskellige Afdelinger, medens det overdroges Konstammerforvalteren J. C. Spengler alene at beskrive de forskellige Samlinger af Malerier, dels i Konstammeret, dels paa de kongelige Slotte**).

*) Kongl. Resol. af 24. Juli 1844 med Forestilling i Krigsministeriets Arkiv. Boligen i Lerches Have: Bygnings-Domæne-Journal 1864, Fol. 145, Nr. 41. Matrikel-Komiteens Indflytning: Bygnings-Administrationens Journal 1845, Nr. 382. 1846, Nr. 189. Bygn. Dom. Jour. 1846, Register: Komiteen (Kongeriget's Arkiv. Staldbygningen findes alt paa Grundplanen af Kbhvn. i Danske Vitruv (1746).

**) Genealogisk Arkiv, S. 307 ff.

Efterhaanden som dette Arbejde tilendebragtes udskiltes det uensartede, og der oprettedes nye særskilte Samlinger som Dele af det nye Konstmusæum. Til at huse dette købtes den 29. Oktober 1822 paa Avktion efter Handelshuset Terborck Suel & Comp.'s Fallit Gaarden Nr. 274 i Dronningens Tværgade (nu Gadenummer 7), for 31.720 Rbdlr. Sølv. Det bestemtes ved kongl. Resolution af 26. April i det følgende Aar til det nævnte Brug og indrettedes derpaa i Overensstemmelse med den paatænkte Anvendelse*).

Omflytningen fra den gamle til den nye Bygning fandt Sted i Aaret 1824. Den 11. Juni i dette Aar resolverede Kongen, at Billedgalleriet foreløbig kunde flyttes ind i Kristiansborgs øverste («Kronprinsens») Etage, da Konstkamrets Lokaler skulde underkastes en Reparation. Naar denne var tilendebragt, skulde der træffes nærmere Bestemmelse om, hvorvidt Galleriet skulde flyttes tilbage eller det skulde vise sig, at Bibliotheket ikke kunde undvære den nødvendige Plads. De Rum, som anvistes paa Slottet, henstod med aldeles raa Mure og passede ikke til varigt Gjemmested for Malerierne.

Aaret efter havde det imidlertid tilstrækkelig vist sig, at der ikke kunde være Tale om en Tilbageflytning til Bibliotheket, og den 7. Juni (1825) resolverede Kongen altsaa, at Værelserne paa Slottet nu skulde sættes i en taalelig Stand, Væggene gibses osv., for at Billederne kunde hænges op og gøres tilgængelige igjen, om end det fremdeles fastholdtes, at det var »indtil videre, paa ubestemt Tid«**).

Samtidig var Indretningen af Konstmusæet i Gaarden i Dronningens Tværgade og Sagernes Henflytning dertil tilendebragt. Den 27. Maj 1825 efterbevilgede Kongen Omkostningerne ved Bygningens Omordning — de beløb sig ialt til 993 Rdlr, 16 Sk. Sedler og Tegn —, og den 30. næsteften opløstes Konstkamret definitivt, medens der samtidig oprettedes en kongelig Malerisamling og et kongeligt Konstmuseum; J. C. Spengler udnævntes til Inspektør ved dem begge***).

Billedgalleriet var fuldstændig ordnet og katalogiseret et Par Aar efter; det indeholdt da 921 Stykker, af hvilke 160 tilhørte de forskjellige italienske Skoler, 173 den flamske, 353 den hollandske, 79 den tyske og 23 den franske Skole; 113 Stykker var malede af afdøde danske Kunstnere. Fra samme Tid af (Sommeren 1827) aabnedes Samlingen for Publikum, idet dog de danske Malerier indtil Aaret 1836 undtoges herfra †).

Den Plads, som Malerierne optog i Slottet, var meget indskrænket. Spengler var vant til at hjælpe sig med lidt og de raa Vægge gjorde det yderligere tilraadeligt at bedække alt fra øverst til nederst med Billeder. Da Rummene imidlertid var 17 Fod høje, kunde dette ingeniunde siges at være en heldig Fremgangsmaade.

Da senere, strax efter Kong Kristian VIII's Tronbestigelse, ved Resolution af 20. Februar 1840 Samlingens Sale forøgedes og sattes i en passende Stand, medens

*) Finansdeputationens Kongl. Resol. 1825, 167.

***) Kongl. Resolutioner gennem Slotsbygningskommissionen, 1824, 11. Juni; 1825, 7. Juni.

****) Kongl. Resol. gjen. R. K. 1825, 146. Genealog. Arkiv, S. 312.

†) Genealogisk Arkiv, S. 309 ff.

dens Billeder underkastedes en kritisk Revision, voxede den i Omfang, samtidig med at dens Indhold formindskedes. Der anvendtes hertil en Bekostning af 8000 Rdlr. Fra omtrent en halv Snes Sale er Malerisamlingen efterhaanden udvidet til i vor Tid at fylde 22 Sale, medens Stykkernes Antal er gaaet ned til 750, hvoraf de 500 af ældre fremmede Kunstnere. Salenes Gulvareal er henved 6000 □ Alen, hvoraf den større Halvdel falder paa den ældre Konst; dertil kommer Bibliothekværelser, Magasinlokaler osv. med et Fladerum af 2000 □ Alen; ialt altsaa henved 8000 □ Alen. Regnes Gange og Murtykkelser med, faas derimod det dobbelte Areal. Det med Malerier behængte Fladerum paa Væggene, Mellemmrummene iberegnete, udgjør godt 5000 □ Alen, eller omtrent 1000 løbende Alen*).

Det kongelige Konstmuæsum i Dronningens Tværgade var en Bygning paa tre Etager med 6 rummelige Værelser i hver; den optog hvad der blev tilbage af Konstkamrets Samlinger, efterat en omfattende Udrensning af uvedkommende Ting havde fundet Sted. Allerede 1811 havde man skilt sig af med adskillige Sager ved Avktion og dette gjentoges flere Gange senere; 1823 afleveredes paa een Gang efter Forslag af Thorlacius og Thomsen 524 Stykker til Rosenborg, medens andet modtoges i Vederlag derfor; samtidig og i det følgende Aar foretoges der Afleveringer til Tøjhuset, Instrumentsamlingerne, Konstakademiet, Bibliotheket, botanisk Have og kirurgisk Akademi. Endelig i 1826 kom den store Aflevering til naturhistorisk Musæum, hvis samtidige Oprettelse vi strax skal omtale**).

Konstmusæet faldt oprindeligt i 5 Afdelinger, der dog efterhaanden behandlede i tre Hovedgrupper, som atter faldt sammen med Opstillingen i de tre Etager. I Stuen fandtes Oldsagssamlingen, oprindeligt delt i en ægyptisk-græsk-romersk og en nordisk Afdeling. De ægyptiske Sager indtog her to, de græsk-romerske to og de nordiske to Værelser.

Paa første Sal fandtes oprindeligt kun »Konstsagerne«, men senere føjedes hertil »Kostbarhederne« fra 2. Sal. Det var en temmelig broget Samling, bl. a. Grundstammen til det nuværende oldnordiske Musæums Afdeling for Middelalderen og den nyere Tid.

Paa anden Sal var de Mærkværdigheder fra Grønland, »Mohrenland« (Indien) og Kina samlede, som danner Grundstammen for det nuværende ethnografiske Musæum. De havde i Konstkamret indtaget den »indianske Sal«, men fortrængte i Musæet snart »Kostbarhederne« fra den øverste Etage og synes at have været den første Samling, som endda følte sig utilbørlig indsnævret i det nye Hus. Alt 1844 tales der i den korte »Udsigt over Konstmusæets Afdelinger« om, »at der er grundet Haab om, at det vil være den af de kongelige Samlinger, som man først og om ikke lang Tid kan vente indflyttet i et stort og for den udmærket passende Lokale«.

Konstmusæet var ligesom forhen Konstkamret tilgængeligt for Offenheden paa samme Maade som Rosenborg nu, altsaa for en Betaling af 6 Kroner for Selskaber indtil 12 Personer. Ved kongelig Resolution af 1. Januar 1845 aabnedes det derimod for alle og det paalagdes Regaliefonden at udrede 500 Rbdlr. for det nødvendige Tilsyn.

*) Meddelelser af Samlingens Inspektør, E. Bloch. Slotsbygningskommissionens Forhandlingsprotokol.

***) Konstammer-Inventarieregnskaber i Kongerigets Arkiv.

Konstmusæet i Dronningens Tværgade var iøvrigt i videnskabelig Henseende et historisk vigtigt Mellemlid mellem det gamle Konstkammer, hvis Hensigt nærmest var at vække Beskuerens Forbavselse, og de nyere videnskabelige Samlinger. Her udvikledes først den Tanke, at det ikke saa meget kommer an paa at samle, hvad der til forskellige Tider har været eller som paa forskellige Steder er sjældent og ualmindeligt, men nok saa meget paa, hvad der har været brugt eller bruges i det daglige Liv, hvad der giver Livet i de forskellige Tider og paa de forskellige Steder sin ejendommelige Karakter. Deraf fulgte igjen, at de enkelte Samlingers indre Ordning blev forandret, saaledes at man opgav Hensynet til Stof eller andre uvæsenlige Omstændigheder, og søgte at bringe en kronologisk eller ethnografisk Traad ind i den*).

Imidlertid var der i Aarhundredets Begyndelse dannet en særlig oldnordisk Samling i Bibliotheket over Trinitatis Kirke. Det var Bibliothekaren Rasmus Nyerup, som grundlagde denne Samling samtidig med Oprettelsen af en Kommission »for at opbevare og anvende til offentligt Brug de i Kongens Riger Danmark og Norge værende Oldsager«. Kommissionen var nedsat den 22. Maj 1807 efter Forslag af daværende Professor, senere Biskop Fr. Münter, og Nyerup var dens første Sekretær og mest ihærdige Medlem.

I Aaret 1832 havde denne Samling naaet et saadant Omfang, at Kongen ved Resolution af 4. September efter Hofmarskal Hauchs Tilskyndelse bestemte 6 Værelser i Kristiansborgs nørre Fløjs Stuetage, dels ud til Ridebanen, dels til Prins Jørgens Gaard, til dens Opstilling. Det tillodes Slotskommissionen til Værelsernes Istandsættelse at anvende indtil 2000 Rdlr.

Et Par Aar efter optoges denne Del af Slottet iøvrigt efterhaanden af Thorvaldsens Værker, alt som de ankom hertil fra Rom; 4. Oktbr. 1835 gaves der Anvisning paa 7 Værelser, som henstod med raa Vægge; 10. Novbr. 1838 kom hertil 5 andre, alt istandsatte, tilligemed Korridoren. Disse Samlinger optog nu tilsammen den hele Slotsfløj indtil Dronningens Trappe, det nuværende Højesteretslokale.

I Kong Kristian VIII's Tid udvidedes derefter Oldsagssamlingen efterhaanden som Thorvaldsens Værker flyttede ud (Resol. af 7. Juli 42), og i Aaret 1844 optoges den oldnordiske Afdeling af Konstmusæet i Hovedsamlingen paa Kristiansborg, som saaledes tilsidst i Forening med Oldskriftselskabet og det ved Resolution af 7. Februar 1846 oprettede historisk-arkæologiske Arkiv fik et Omfang af ialt 18 Værelser. Den indtog nu hele Slotsfløjen fra Ridebanen og Kolonnaden til Dronningens Trappe, som Kongen spøgende for dens Talsmænd betegnede som »Verdens Ende«.

De ledige Værelser i Konstmusæet optoges fra den Tid af ved en ny oprettet amerikansk Afdeling, hvorved altsaa den ethnografiske Afdeling fik nogen Lettelse**).

Det oprindelige »Natural-Kammer« i Konstkammeret var imidlertid bleven indlemmet i det naturhistoriske Musæum.

*) Kort Udsigt osv. 1844, S. 13, 37 f. 17.

***) Hindenburg, Bidrag til den danske Arkæologiske Historie (Dansk Maanedsskrift 1859, I). A. D. Jørgensen, Georg Zoega, S. 182 (226).

Efter at der i Aaret 1796 var bleven nedsat en Kommission under Hertugen af Avgustenborgs Forsæde for at overveje Midlerne til at oprette et »Musæum for Naturvidenskaberne«, dets Lokaler og Bekostningen ved deres Erhvervelse og Indretning, udvirkede denne en kongelig Resolution af 25. Maj 1804, hvorved der til dette Brug gaves Anvisning paa en Sidebygning til det afbrændte Slot. Der sluttede sig dengang, som vi alt forhen har set (S. 23), to Bygningsfirkanter til Slotskirken; den første brugtes for Stuens Vedkommende til Vognremiser, medens Theatret havde sin Malersal ovenpaa (det var den som ved Reskript af 4. Januar 1839 skjænkedes til et Musæum for Thorvaldsens Værker); den anden, som sluttede sig umiddelbart hertil mod Vest, stod endnu halv nedbrændt, og til den sluttede sig atter en Garderstald. Det var denne anden Firkant, forhen i 5 Aar Sæde for Konstakademiet, som bestemtes til Naturalmusæum, deri indbefattet kemisk Laboratorium og Forelæsningsale. Ved samme Tid udskiltes Samlingen af Mineralier fra Konstkamret og optoges i Universitetets (19. Juli 1804). Men Indretningen af et Naturalmusæum trak ud fra Aar til Aar, idet der stilledes større Fordringer end Slotsbygningskommissionen troede at kunne gaa ind paa. Ved Resolution af 27. Januar 1818 bestemtes endelig Ruinen til Nedbrydning, saaledes at Fundamenterne bevaredes.

To Aar efter bestemtes det ved kongl. Resol. af 14. Oktober 1820, at der skulde lejes Lokale til de Samlinger, som Staten havde faaet af det naturhistoriske Selskab, i Grev Lerches Gaard, Nr. 187 (nu Gade-Nummer 10) i Stormgaden, og godt 6 Aar efter, den 12. Februar 1827, gav Kongen sit Samtykke til, at denne Gaard kjøbtes af Statskassen til et Naturalmusæum. Købet sluttedes den 18. Marts næstefter for 21,000 Rigsbankdaler rede Sølv (42,000 Kroner). Gaarden var af Greven i Aaret 1811 kjøbt for den sexdobbelte Sum, 85,000 Rdlr. Kurant (272,000 Kroner). Det var den samme Gaard, som i Aarene 1726—1807 havde været i Slægten Holstein-Ledreborgs Besiddelse og i hvilken Videnskabernes Selskab i de første 21 Aar havde holdt sine Møder under Johan Ludvig Holsteins Forsæde. Endel af Ejendommen var 1827 lejet ud til Beboelse; men ved Resol. af 9. Juni bestemtes, at kun Musæets Inspektør, Prof. Reinhart maatte beholde sin Lejlighed. Aaret i Forvejen var alt Konstkamrets hele Naturalsamling optagen i dette Musæum. Den 24. April 1829 opløstes Kommissionen for Tilvejebringelsen af et Naturalmusæum og der udnævntes en Direktion for det saaledes omsider lykkelig tilvejebragte*).

Vi vender herefter tilbage til det af Konstkamret forladte Lokale i Fredrik III's Bygning paa Slotsholmen. Neppe var i Efteraaret 1824 Udflytningen af Malerier og Musæum foregaaet, før man begyndte paa den Hovedreparation, som havde gjort Udflytningen til en bydende Nødvendighed. »Tømmerværkets Brøstfældighed var saa stor,« siges der, »at næsten alle Bjælkehoveder paa Loftet over hele Bygningen var opraadnede. Kobbertaget var i den Grad beskadiget, at det fandtes raadeligere rent at borttage det og at ombytte det med et nyt Tegltag, end at nøjes med en

*) Kollegialtidende 1799, S. 254. 1804, S. 440. 1829, S. 414. Slotsbygningskommissionens kgl. Resol. af 1818, 27. Jan. 1827, 12. Febr., 9. Juni. 1839, 12. Juni (med Forestillinger). P. Brock, Det Holsteinske Palæ i Stormgade (Danske Samlinger, 2. Række, III, 297 ff.). Genealogisk Arkiv, S. 307.

meget bekostelig og dog usikker Istandsættelse«. Den svære Tømmerkonstruktion, som bar øverste Etage og Loftet, maatte desuden nedtages og flyttes, da der havde dannet sig en Skævhed hele Bygningen over.

Det viste sig snart, at Bibliotheket ikke kunde nøjes med mindre end den hele Etage, og som vi har set opgav man altsaa at flytte enten Malerisamlingen eller Dele af Konstkamret tilbage til det tidligere Lokale. Da Istandsættelsen derefter under Ledelse af Hofbygmester J. H. Koch var tilendebragt i Løbet af Aaret 1825 og den indre Omdannelse af Rummene i det følgende Aar, toges det hele i Brug 1827, hvorved Bibliotheket opnaaede det Omfang, som det beholdt indtil 1862.

Anden Sal bestod forhen i Bygningens oprindelige Del (altsaa undtagen Harsdorfs Tilbygning ind imod Tøjhuset, som indrettedes til Bogsal) af to 7 Alen brede Kabinetter ved Siden af Trapperne i Husets østre og vestre Ende og derimellem af et Længdegalleri mod Nord og 5 Sale mod Syd. Nu lagdes der til det vestlige Kabinet, som siden Bibliothekets Aabning for Publikum 1796 havde været brugt til Læsestue, en Udvidelse af 10 Alen; de tiloversblevne 114 Alen deltes i tre Sale, i Husets hele Dybde (18½ Alen indvendig), den første, 64 Alen lang, til Bogsal; den næste, 35 Alen lang, til Haandskrifter, og den tredje, 15 Alen, til Kobberstiksamling*).

Det maa endvidere bemærkes, at det store Loft ved Konstkamrets Udflytning var bleven gjort ryddeligt og nu henstod til Bibliothekets Afbenyttelse.

Kort Tid efter udskiltes der som Følge af denne Udvidelse en særlig Samling af Bibliotheket, nemlig den kongelige Kobberstiksamling. Et Par Aar efter at det hertil bestemte Lokale var istandsat, overdroges det (1831) til en Komite, bestaaende af Baron C. F. Rumohr og J. M. Thiele, at ordne og beskrive alle de Konstblade og Tegninger, som fandtes i Bibliotheket, og den 24. Februar 1835 erklæredes Samlingen for selvstændig med J. M. Thiele som Inspektør. Den 4. April 1843 aabnedes den dernæst til offentlig Afbenyttelse. Den bestod da af ialt 37,634 Blade, ordnede i 401 Portefeuller*).

*) Nord. Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst, 1829, 632 ff.

***) Werlauf. Kongl. Bibl. Hist., S. 408, 410. Nord. Tidsskrift 1829, S. 636, 638. Emil Bloch, Den kgl. Kobberstiksamling S. 1.

VI. Tiden fra 1848.

1. Regeringsforandringen 1848—49.

Den 23. Oktober 1848 aabnedes den grundlovgivende Rigsforsamling paa Kristiansborg, og den 24 November næstefter udkom den kongelige Kundgjørelse, hvorved Rigets øverste Styrelse definitivt fordeltes mellem 7 Ministerier, efterat allerede under 24. Marts den kollegiale Styrelsesform var afskaffet, danske Kancelli opløst i et Justits- og et Kirke- og Undervisningsministerium, Departementet for de udenrigske Anliggender omdannet til et Udenrigsministerium og de to militære Kollegier til et Krigs- og et Marineministerium. Nu traadte der endvidere et Indenrigs- og et Finansministerium istedenfor det hidtilværende Rentekammer, General-Toldkammer og Kommercekollegium, Finansdeputationen, Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond, Direktionen for den almindelige Pensionskasse og forskellige selvstændige Kommissioner. Den gennemgribende Omdannelse af Rigets hele Forfatning og Regeringsform, som var en Følge af disse Foranstaltninger, fik imidlertid foreløbig kun et meget svagt Udtryk i Dispositionerne over Statens offentlige Bygninger.

Under 5. Avgust nedlagde Justitsministeren efter Bemyndigelse af Statsraadet Forestilling om Anvendelsen af forskellige Lokalteter til Brug for Rigsforsamlingen. Statsraadet holdt for, at Sagens Betydning naturligt udkrævede, at det kongelige Residensslot valgtes til Sæde for den grundlovgivende Forsamling, og det fandt endvidere, at der her kun kunde være Tale om Højesterets Festsal i Stueetagens søndre Fløj. Det antoges endvidere, at der vilde blive Brug for 6 Værelser til Ministrene, Præsidenten og Medlemmerne, desuden et Værelse til Sekretariat og et til Arkiv.

Ved Siden heraf foreslog Statsraadet at overlade Forsamlingens Præsident Salsetagen i Kristian VII's Palæ paa Amalienborg, idet det udtaltes, at »et saadant fælles Foreningspunkt, hvor Medlemmerne privat kan mødes og udvexle deres Ansøelser, vil bidrage til at formindske Adskillelsen mellem de forskellige Partier, som kan danne sig, og til at forkorte Diskussionerne i selve Forsamlingen.« Stueetagen i dette Palæ brugtes dengang dels af Overhofmarskallatet, dels af Krigsministeriet (det

ældre »Bureau for Armeens Kommandosager«), Salsetagen henstod derimod uden særlig Anvendelse, til Brug ved fyrstelige Besøg.

Ved Resolution af 12. Avgust gav Kongen sit Samtykke til den af Statsraadet paatænkte Ordning, dog »kun for denne Gang.« Den nærmere Indretning foretoges derpaa strax efter og tilendebragtes snart; den beløb sig for Amalienborgs Vedkommende til en Udgift af 28 Rdlr. 12 Sk., for Lokalernes Indretning paa Kristiansborg til 390 Rdlr., og for nyt Indbo foruden det ældre, der hidførtes fra Stændersalen i Roskilde, til omtrent 1100 Rdlr., deraf over Halvdelen til nye Lamper.

Allerede før Rigsforsamlingen sammentraadte, viste det sig imidlertid, at man havde været for knap i sine Beregninger; der forlangtes tre Rum til Trykkeriets Brug og 2 til Bureau; de første anvistes i Kjælderens. Ligeledes gjorde Forsamlingens Præsident Prof. Schouw strax Fordring paa en bedre Udstyrelse af Salen, Anbringelse af Gulvtæpper, en rigeligere Belysning osv. Der medgik saaledes ialt 3618 Rdlr. 2 Sk. til Indbo. Derimod gav han fuldstændig Afkald paa Brugen af den ham tiltænkte Lejlighed paa Amalienborg*).

Efterat der dernæst ved Grundloven af 5. Juni 1849 var oprettet en Rigsdag med to Thing, resolverede Kongen under 29. Juli, at der skulde skaffes Lokale til den i Kristiansborgs søndre Halvdels Stueetage, saaledes at Rigsforsamlingens Sal bestemtes til Folkethingssal, medens Landstinget fik en Forsamlingssal i Fløjen ud til Slotspladsen, den tidligere Overhofmarskallejlighed. Desuden bestemtes 9 Værelser til Udvalg og andre til Rigsdagens øvrige Fornødenheder. Et Par Finanskontorer maatte flyttes op i Mezzaninen.

Paa dette Grundlag har som bekjendt Rigsdagen siden den Tid forøget sine Lokaler, saaledes at den nu omfatter hele Stueetagen i Slottets sydlige Halvdel, mellem Hovedporten, Kolonnaden og Løngangsporten, med største Delen af den tilsvarende Mezzanin og Halvdelen af den tilsvarende Kjælder, ialt henholdsvis 9338, 6703 og 4783 □ Alen (Gange og Murtykkelser iberegnet).

Efter Ministeriernes Oprettelse approberede Premierministeren under 2 Dec. 1848 en Plan til Lokalernes Fordeling imellem dem. Kancellibygningen og de nærmestliggende Lokaler i Slottet tildeltes derefter Finans- og Indenrigsministeriet, medens Kirke- og Undervisningsministeriet samledes i Lerches Gaard (om den tidligere Universitetsdirektion) og Udenrigsministeriet ligeledes indrettedes her i største Delen af det slesvig-holsten-lauenborgske Kancellis Lokaler. Dette sidste beholdt kun to Værelser tilbage, til Expedition af de enkelte Sager, som endnu udfærdigedes gennem det indtil dets fuldstændige Opløsning den 2. September 1849, og til Arkivkontor.

Krigsministeriet var oprettet den 25. Marts ved en Sammensmeltning af General-Kommissariatskollegiet og Bureauet for Armeens Kommandosager (Side 40). Dette Bureau, som nu udgjorde en Del af Krigsministeriets første Afdeling, flyttedes fra Amalienborg til Lerches Gaard, hvor det fik de Værelser, som Rentekammerets

*) Akter i Justitsministeriets og Rentekammerets Arkiver. (Bygnings-Journal 1849 Nr. 574, Pk. Nr. 72).

Generaldecisor og Kommissionen for de usserødske Fabrikker havde afbenyttet, saavel som det tyske Kancellis saakaldte lauenborgske Sal.

Den samlede Udgift ved de civile Ministeriers Omflytninger og de deraf foranledigede Reperationer beløb sig, da Regningerne i Marts Maaned 1849 samledes, til 6840 Rdlr.

2. Monarkiets Oprettelse 1852.

Efterat Ministeren for Slesvig alt i Foraaret 1851 havde faaet særskilte Kontorer anvist i Regeringsbygningen, ligesom ogsaa den kongelige Kommissarius for Holsten havde faaet enkelte Værelser, blev det nu som en Følge af den kongelige Kundgjørelse af 28. Januar 1852 bestemt, at de to Ministerier, henholdsvis for det danske og for de to tyske Hertugdømmer, skulde organiseres i umiddelbar Forbindelse med Monarkiets fælles og Kongerigets særlige Ministerier. Regeringskontorerne i Flensborg flyttedes derfor her til Byen og det holsten-lauenborgske Ministerium indrettedes i Lighed med, men fuldstændig adskilt fra det slesvigske.

Det viste sig snart at være en umulig Opgave at finde Plads til disse Regeringskollegier i de hidtil benyttede Bygninger. Det slesvigske Ministerium fik dels anvist Værelser i Kancelliet, dels i den gamle Posthusbygning; for at skaffe Plads tilveje, maatte Direktionen for Invalideforsørgelsen indtil videre flytte ud i Rosenborg Kommandantbolig, medens det statistiske Bureau flyttede til Porcellænsfabrikken. Der toges samtidig fat paa at opføre en Sidebygning til Lerches Gaard ud imod Haven. Det holstenske Ministerium indrettedes foreløbig i Hovedbygningen, i Udenrigsministeriets Lokaler, medens dette flyttedes til Amalienborg. I Nov. 1852 fremkom dernæst Indenrigsministeriet med den Plan fra Grunden af at regulere de civil-ministerielle Kontorers temmelig brogede Fordeling i Bygningerne. Det foresloges at tildele Finans- og Indenrigsministeriet tilligemed det slesvigske Ministerium Kancelli-, Forbindelses- og Posthusbygningen, medens Justits- og Kirkeministerierne tilligemed det holstenske Ministerium skulde anbringes i Lerches Gaard. Denne Plan stødte imidlertid paa en bestemt Modstand fra Justitsminister A. V. Scheels Side. Han fremhævede med Føje, at hans Ministerium i alt væsentligt havde taget Arv efter det tidligere danske Kancelli og derfor maatte siges at have et berettiget Krav paa at beholde de Lokaler, som, saalænge Kancellibygningen havde staaet, havde tilhørt dette, i alle Tilfælde saalænge, indtil der andensteds kunde skaffes det fuld Erstatning, ikke blot for sine Kontorer, men ogsaa for det uundværlige Arkiv. Denne Indsigelse havde en fuldstændig Opgivelse af Planen til Følge.

At flytte Udenrigsministeriet til Amalienborg havde alt været paatænkt dengang den kongelige Kundgjørelse om Civillisten blev udstedt (30 Maj 1849), idet Palæerne paa Amalienborg heri bestemtes til Salg eller Bortleje, forsaavidt de ikke maatte bestemmes til »Hotel for Udenrigsministeriet og for en af Statens Samlinger.«

I Efteraaret 1851 havde det dernæst været paa Tale at indrette Kristian VII's Palæ til Udenrigsministerium, men det var dengang strandet paa Overhofmarskallens

Modstand. Denne gjorde nemlig gjældende, at han selv havde Lejlighed her efterat være fordreven fra sin tidligere Bolig af Landstinget; desuden boede Prinsen af Bentheim-Steinfurth her, andet var udlejet eller maatte holdes i Beredskab til mulige fyrstelige Besøg. Planen blev for dengang opgiven, men fremsattes nu igjen af det nye Ministerium i Forestilling af 20. Februar. Ved Resolution af 4. Marts afslog Kongen det vel af Hensyn til Prinsen; men da der strax efter nedlagdes en ny Forestilling, i hvilken det udtaltes, at den hele Foranstaltning kun skulde være midlertidig, medens den endelige Plan gik ud paa at skaffe Ministeriet Plads i Nr. 123 i Amaliegade (det saakaldte gule Palæ), gav Kongen under 15. Marts sit Samtykke til Flytningen. Palæet blev derpaa saaledes fordelt, at Overhofmarskallen beholdt Stuen, ligesom Udenrigsministeren beholdt de Værelser i Salsetagen, som han alt i nogen Tid havde haft *), medens Ministeriets Kontorer nu indrettedes i den mellemliggende Mezzanin. Neppe 8 Dage efterat denne Bestemmelse var tagen, døde Enkedronning Marie Frederikke (21. Marts) og derved blev det af hende beboede sydøstlige (Frederik VI's) Palæ ledigt. Under 22. Juli s. Aar bifaldt Kongen derefter, at det for Fremtiden skulde anvendes paa følgende Maade: I Stuen skulde Udenrigsministeren have sin Embedsbolig, i Mezzaninen skulde hans Ministerium anbringes og i Salsetagen skulde Højesteret have sit Lokale, ligesom Udenrigsministeren her kunde faa enkelte Konferenceværelser. Rettens Flytning var en Følge af Kongens Ønske om at faa det oldnordiske Musæums Lokale paa Kristiansborg til Beboelse, hvorfor dette maatte flyttes over til Prinsens Palæ i Højesterets Lejlighed.

Denne Plan stødte imidlertid paa Modstand i Rigsdagen og maatte tildels opgives; dog bevilgedes der i Finansloven af 31. Juli 1853 ialt 7000 Rdlr. til Højesterets Flytning. Under 8. Oktober næsteften resolverede Kongen derpaa, at Indretningen af Palæets Salsetage skulde finde Sted efter den tidligere Plan, medens det iøvrigt bestemtes til Bolig for Tronfølgeren, Prins Kristian af Danmark. Dette sidste kom dog ikke til Udførelse. Efterat Højesteret derpaa strax efter Nyaar 1854 var flyttet ind i Palæet, gjenoptog Udenrigsministeren sin tidligere Plan at flytte over i Frederik VI's Palæ, idet han foreslog ogsaa at flytte Arkivet fra Kancellibygningen til et hvælvet Kjøkken i Mezzaninen. Han opnaaede dog kun at faa tre Værelser i Palæets Stue, ud til Haven, indrettede til Konferenser med de fremmede Gesandter, og dette endda kun som Vederlag for Afstaaelsen af et Par Sale i Kristian VII's Palæ. Det ved »Forordning om det danske Monarkis Fællesanliggender« af 26. Juli (1854) skabte midlertidige Rigsraad paa 20 kongevalgte Medlemmer fik nemlig anvist Lokale paa Amalienborg, og i Avgust Maaned sattes den saakaldte »Riddersal« og »Skildergemakket« i Kristian VII's Palæ istand til at modtage Raadet, som var indkaldt til 1. September. Salen blev smukt udstyret, med Pladser til de 20 Medlemmer, Formanden og de 8 Ministre. — Det senere Rigsraad (efter Forfatningen af 2. Okt. 1855) holdt som bekjendt sine Møder i Rigsdagens Lokaler.

*) Bluhme var d. 18. Okt. 51 bleven Minister, men hans Familie var bleven i Helsingør, hvor han som bekjendt var Direktør for Øresunds Toldkammer.

Udenrigsministeriet har stadig senere beholdt sit Lokale paa samme Sted, i Kristian VII's Palæ. Det indtager for Øjeblikket en Plads af henved 2000 □ Alen i Mezzaninen, henved 3500 □ Alen i Salsetagen og 500 □ Alen i Stuen. Denne sidste indtages af Arkivet, som først i Aaret 1878 flyttedes hertil fra Kancellibygningen. Værelserne i Frederik VI's (nu den regerende Konges) Palæ er selvfølgelig forlængst opgivne.

Samtidig med Udenrigsministeriets Flytning fra Lerches Gaard byggedes der i denne som forhen nævnt en selvstændig Sidebygning, fra Hovedbygningens sydlige Ende ned til og ind i Haven. Overslaget af 7. April 1852 lød paa 31,597 Rdlr. 14 Sk.; det overdroges ved Licitation til Tømmermester Møller for 28000 Rdlr. Bygningen stod færdig før Jul og sattes i den følgende Sommer i Forbindelse med Hovedbygningen ved smalle Gange i alle Etagerne.

Denne Sidebygning er som bekendt opført efter de tarveligste Fordringer; dens Dybde er 13½ Alen, Længden 54 Alen; den har foruden Kjælder: Stue, 1. og 2. Sal og Mansard, med ialt 32 Værelser; det samlede Fladeindhold er omtrent 3000 □ Alen. I denne Bygning samledes det holsten-lauenborgske Ministeriums Kontorer.

Endnu en tredje betydelig Udvidelse fandt Sted i Aaret 1852, idet store Rum af Proviantgaarden toges i Brug til Administrationens Arkiver. Den 24. Marts fik det slesvigske Ministerium et Loft til sit Arkiv og den 11. Maj næst efter fik Indenrigsministeriet en betydelig Udvidelse af sine Lokaler. Som vi har set, havde Rentekammeret alt 1832 faaet 47 Alen i to Etager, nærmest Gehejmearkivet; dertil blev nu lagt det tilsvarende Loft (3. Sal), og desuden 32 Alen i begge de gamle Etager, til næste Brandmur. Slesvigske Ministerium fik Loftet over denne samme Strækning, saaledes at nu ialt 79 Alen i tre Etager var tagne i Brug til Arkiver. Den hele Tilvæxt var næsten 4000 □ Alen (det ældre ialt godt 2500 □ Alen).

Ogsaa Matrikularkivet lagdes noget senere ind i Proviantgaarden, medens Kontorerne udvidedes. Den 24. August 1852 fremsattes et Forslag om at sætte en anden Etage paa den gamle Staldbygning ved Lerches Gaard, foreløbig i en Længde af 29 Alen fra Proviantgaarden ud, for her at indrette to Tegnstuer. Ligeledes indrettedes der Kontorer i Resten af Bygningen, som Konferensraad Rothe benyttede til Brændehus, Rullestue og Tørreloft, hvorfor der maatte skaffes ham Erstatning i et nyt Udhus i Vedhaven. Af Proviantgaardens hvælvede Stue overlodes 57 Alen fra Bygningens Sydende til et Matrikularkiv, ialt godt 1500 □ Alen, af hvilke dog kun omtrent Halvdelen foreløbig toges i Brug. Disse Indretninger udførtes 1853.

Til disse omfattende Udvidelser (Amalienborg, Sidebygningen i Lerches Gaard og Proviantgaardens Arkivlokaler) sluttede sig i de nærmest følgende Aar et Par mindre Byggeforetagender. I Sommeren 1854 omdannedes Mansardetagen paa Lerches Gaard ud til Haven til en fuld Etage, og først paa Aaret 1856 sattes der en ny Etage paa Forbindelsesbygningen mellem Kancelliet og Krigsministeriets Gaard, idet hele denne Bygning bestemtes til det ny oprettede Fælles-Indenrigsministerium. Ingen af disse Udvidelser havde dog nogen fremtrædende Betydning*).

*) Hele dette Afsnit er udarbejdet efter Akterne ved Indenrigsministeriets Bygningskontor og Bygnings-Direktoriet (Kongeriget's Arkiv).

3. Omflytninger efter Tronskiftet 1863.

Tronskiftet den 15. November 1863 foranledigede Højesterets Flytning fra Fredrik VI's Palæ paa Amalienborg, som indrettedes til Residens, til Kristiansborgs nordlige Fløjs Stueetage. Allerede i December Maaned blev de første Forberedelser til denne Forandring truffet og ved kongelig Resolution af 28. April 1864 bestemtes det, at Retten skulde have hele den Del af Slotsfløjen, som forhen havde været optagen af den nordiske Oldsagssamling og senere dels havde afgivet Beboelsesrum for den afdøde Konge, dels havde været anvendt til Statsraad og til Kongens private Vaabensamling. Indflytningen fandt Sted i Juli Maaned. Det var netop 70 Aar efter at Retten ved den store Ildsvaade var bleven fordrevet fra Slottet, efterat den fra umindelige Tider havde været holdt i Kongernes eget Hus.

Allerede i Aaret 1863 havde det holstenske Ministerium begyndt at flytte sine Kontorer over til Plön, hvor der som bekjendt blev oprettet en særlig Regjering for de tyske Hertugdømmer. Efterat Forbundsexekutionen dernæst var indtraadt ved Juletid, stansedes Ministeriets Virksomhed saa godt som aldeles. Krigens ulykkelige Gang havde Aaret efter samme Følge for det slesvigske Ministerium.

Den ved det holstenske Ministeriums Ophævelse indvundne Plads blev snart tagen i Brug igjen, idet Marineministeriet i det følgende Aar fraflyttede Admiralitetsbygningen paa Gammelholm, som det og dets Forgjængere havde beboet i 70 Aar. Ved Lov af 15. April 1859 var det bestemt, at hele Holmen skulde rømmes af Flaadens Etablissementer, som fra nu af samledes paa Nyholm, medens de gamle Grave opfyldtes og Gader anlagdes i det nye Kvarter. Med Marineministeriets Flytning fra den gamle Gaard, som under 21. Juni 1865 overleveredes Finansministeriet til Nedbrydning, forsvandt det sidste Spor af Bremerholms Anvendelse i Orlogsflaadens Tjeneste.

I de fælles Regeringsbygninger, hvor Marineministeriet nu optoges, anvistes der det Plads i det holstenske Ministeriums forhenværende Lokaler i Lerches Gaard, særlig Sidebygningen mod Syd. Det indtager her 1.—3. Sal, ialt 23 Værelser, desuden 12 Værelser paa Hovedbygningens første Sal. Dertil kommer et Arkivlokale i Provianthusets Stue af godt 1000 \square Alen Gulvflade, som alt var bleven taget i Brug i Sommeren 1862, da den gamle Pavillon paa Gammelholm med Admiralitetets Arkiver blev solgt og ombygget (til Studenterforening).

En Del af det slesvigske Ministeriums Lokaler i den gamle Posthusbygning, nemlig 7 Værelser paa første Sal, udlejedes efter Ministeriets Opløsning til Landbygningernes almindelige Brandforsikring (af 29. Februar 1792), indtil denne ved Lov af 23. April 1870 fra 1. April 72 udskiltes fra Statens Overbestyrelse. Den købte derefter det naturhistoriske Musæums Gaard i Stormgade, efter at dette alt forlængst var flyttet til sin nye Bygning ved Universitetet. Af Værelserne i Posthuset anvendtes herefter de 5 til en Udvidelse af Generalstabens Lokaler i Proviantgaarden. Ogsaa flere af det slesvigske Ministeriums Lokaler i Lerches Gaard tilfaldt Krigsministeriet og Generalstaben; andre brugtes til de civile Ministeriers Udvidelse.

En sidste Følge af Hertugdømmernes Tab var Udleveringen af deres Arkiver til Preussen, som tilendebragtes i Aarene 1872—76. Medens den store aarlige Tilvæxt af Kongerigets Arkivvæsen meget hurtig optog de derved ledigblevne Rum i Proviantgaarden, henstod derefter det forhenværende tyske Kancelliarkivs Lokale i Kancellibygningsens Stue nogen Tid ubenyttet. I Aaret 1878 bortflyttedes dertil Udenrigsministeriets Arkiv, som var indrettet i den ene Halvdel af tyske Kancellis, af hvilket det i forrige Aarhundrede var bleven udskilt. Udenrigsministeriet opnaaede derved at faa sit Arkiv ud paa Amalienborg, hvor et Kjøkken i Stuen indrettedes til det. Hvælvingen i Kancellibygningsen indrettedes derimod til Finanshovedkasse, idet desuden en Del af Rentekammerarkivets Hvælving ud imod Slotspladsen optoges heri. Der opnaaedes herved ialt en Plads af 1113 □ Alen, foruden et Kjælderrum af 826 □ Alen, omtrent det samme, som Hovedkassen havde haft i Kristiansborgs og Løngangens Stue- og Kjælderetage. De her forladte Lokaler tilfaldt Rigsdagen, særlig Landstthinget.

Denne Omflytning indtager for saa vidt en ret mærkelig Plads i de offentlige Bygningers Historie, som det var første Gang i Aarhundreder, at Finanshovedkassen uden tvungende Nødvendighed forlod Københavns Slot, ligesom det var første Gang, at et Lokale i Kancellibygningsens hvælvede Stue toges i Brug til andet end Arkiver.

Samtidig med de ved Tronskiftet og den ulykkelige Fred fremkaldte Omflytninger falder Generalstabens gradvise Optagelse i Proviantgaarden, hvorved dennes fuldstændige Anvendelse i Administrationens Tjeneste, til Kontorer og Arkiver, finder sin Afslutning.

Generalstaben var, som vi har set, fra først af oprettet under 20. Januar 1808; den havde sine Lokaler paa Amalienborg, i Kongens umiddelbare Nærhed (Kristian VII's Palæ). Efter Omdannelsen i Aaret 1842 blev vel Bureauet for Armeens Kommandosager paa Amalienborg, men den nye taktiske og topografiske Afdeling fik sit Lokale i Gaarden Mat. Nr. 131 i Amaliegade. Denne Bygning var imidlertid gammel og skrøbelig og truede omsider med at falde ned, hvorfor Ingeniørkorpset i Aaret 1855 udarbejdede Planer til dens fuldstændige Ombygning; Overslaget lød paa 80,000 Rdlr. Denne Plan kom imidlertid ikke til Udførelse og den 1. Septbr. 1857 stilledes da Kommandantboligen i Kuppet til Raadighed for den topografiske Afdeling, medens den taktiske flyttedes til Landkadet-Akademiet. Ved Lov af 31. Marts 1858 bevilgedes dernæst 45,000 Rdlr. til Opførelsen af en ny Bygning, som man tænkte at lægge i Esplanaden; men ved Resolution af 19. Februar 1859 bestemtes det at opføre den paa samme Grund som den gamle. Denne blev derfor nedbrudt og Materialier indkjøbte til en ny; men dermed stansede det hele Foretagende, da Staben nu erklærede Beliggenheden for utaalelig paa Grund af Kulstøv o. dsl. Et Par Aar efter overlodes Grunden til Finansministeriet, som dels lod den udlægge til Vej, dels anvendte den til Toldbodens Udvidelse.

Imidlertid var den topografiske Tjeneste ved Generalstaben bleven henlagt under Finansministeriet, og under 7. Juni 1863 opnaaede dette kongelig Resolution paa, at denne tilligemed Gradmaalingen skulde have sine Lokaler indrettede i Proviantgaarden. Kommandantboligen i Kuppet var dels alt for indskrænket, dels

mente Militæretaten ikke at kunne undvære den. De 36,000 Rdlr., som ved hin Resolution var bestemte til Proviantgaardens Indretning, krævedes efterbevillgede af Rigsraadet som en delvis Fornyelse af den tidligere Bevilling paa 45,000 Rdlr. Bevillingen gaves vel, men Udvalget udtalte i sin Betænkning (af 28. Oktober 1863), at man ikke fandt det rigtigt, at Arbejdet var paabegyndt, før Bevillingen forelaa. — Arbejderne tilendebagtes iøvrigt først i Efteraaret 1864, og i det følgende Foraar toges de nye Lokaler i Brug.

Ved kongelig Resol. af 19. December 1864 var imidlertid bleven bestemt, at den topografiske Tjeneste igjen fra 1. April 65 skulde overgaa til Krigsministeriet. Samtidig blev der Tale om at flytte den militære Højskole til Landkadet-Akademiet, for at faa Plads til de nye Gadeanlæg paa Gammelholm, og som en Følge deraf igjen at flytte Generalstabens taktiske Afdeling fra Akademiet, hvor den midlertidig var bleven anbragt. Saaledes fremkom ganske naturligt den Plan at samle hele Generalstaben i Proviantgaarden, og under 20. Februar 1865 udbad Chefen sig til den Ende tolv nye Værelser i umiddelbar Nærhed af de ældre. Efter en Række tildels meget indviklede Forhandlinger kom det den 1. Juni næsteften til et Kompromis mellem Finans- og Krigsministeriet, hvorefter dette tillod Højskolens Nedbrydning imod at hint paatog sig Indretningen af Generalstabens nye Lokaler i Proviantgaarden eller Ministeriebygningerne.

Efterat de derved foranledigede Byggeforetagender var tilendebagte, indtager Generalstaben foruden forskellige Værelser i Krigsministeriets og Lerches Gaard, samt de 5 i den gamle Posthusfløj, som det fik indrømmet i Aaret 1872 efter den almindelige Brandforsikrings Fraflytning, følgende Lokaler i Proviantgaarden. Hovedrækken af Kontorer, Tegnestuer osv. er indrettet i Salsetagen, saaledes som denne er fremstaaet, efterat Mellemløftet mellem de to Etager over den hvælvede Stue er fjernet. Der er derved opnaaet en Højde af 17 Fod og store buede Vinduer til begge Sider er traadte istedenfor de ældre Luger og Smaaavinduer. Til en (udvendig) Bredde af 55 Fod har Generalstaben i denne Etage en samlet Længde af 304 Fod, ialt altsaa 16—17,000 □ Fod. Dette Lokale støder umiddelbart op til Rentekammerarkivets to Halvetager paa 158 Fod og indtager i Forening med dem Proviantgaardens fulde Længde.

Af den hvælvede Stue optager Generalstaben med sine Kontorer og sit Kaartarkiv en Længde af 132 Fod, medens hele Resten er fordelt til Matrikelarkivet, Gehejmearkivet og Marineministeriets Arkiv. Paa Loftet endelig indrettedes i Foraaret 1867 en Længde af 46 Fod til Stabens Brug, medens Krigsministeriet to Aar senere lod indrette et Arkivlokale paa 74 Fods Længde paa et højere Loft (4. Sal), som Erstatning for Loftet over den gamle Vagtbygning ved Børsen, der i mange Aar var bleven brugt til Arkiv*).

*) Meddelelser fra Krigsministeriets Arkiv og 4. Kontor. Rigsraadstidende for den 5. ordenlige Samling (1863) Tillæg A 469 osv. (sml. Registret). Opmaalinger af Slotsforvalter Kammerraad J. T. Zeltner 1879.

4. De videnskabelige Samlinger efter 1848*).

Det kongelige Gehejmearkiv var i Aarenes Løb bestandig bleven mere indsnævret i Brugen af sine oprindelige Lokaler. Bygningen indeholdt, som vi har set, ialt 6 Hvælvinger, af hvilke dog de to, nærmest Kancellibygningen, alt fra første Færd synes at have været unddragne Arkivets Benyttelse; den ene af dem, paa første Sal, dannede et Led i Kongens Løngang fra Slottet til Gehejmekonseillet. Efter at dette derpaa var ophævet, var de to Hvælvinger i Aaret 1778 overdragne til Rentekammeret og Gjennemgangen i den nederste af dem indsnævret ved Anbringelsen af et 6 Alen højt Stakit, som tillod Benyttelsen af den til Arkiv. Da nogle Aar efter (1792) Thorkelin ansattes som Arkivar, flyttedes efter hans Anmodning Kontoret fra Stuen op til 2. Sal, hvis vestlige Hvælving samtidig deltes ved et Gitterværk, saaledes at tyske Kancelli fik den ene Halvdel til de gottorpske og glyksborgske Sager. Det oplystes ved denne Lejlighed, at det tidligere Kontor var saa mørkt og raakoldt om Vinteren, at ingen af de tidligere Arkivarer paa en enkelt Undtagelse nær (Voss) havde kunnet arbejde der i denne Aarstid**). Hertil kom endelig, at hele Stuen gik tabt for Arkivet, idet danske Kancelli fik den østlige Hvælving, nærmest sit eget Arkiv (1842), medens den vestlige efter Kontorets Flytning helt indrettedes til Beboelse for et Bud. Arkivet havde saaledes i Virkeligheden kun halvanden af Bygningens 6 Hvælvinger til sin Raadighed.

Herpaa raadedes der Bod, idet Indenrigsministeriet efter Tilskyndelse af den »til Udvidelse af Gehejmearkivets Lokaler« nedsatte Kommission under 25. August 1849 gav Ordre til at tilbagelevere det de to østlige og den halve vestlige Hvælving, som henholdsvis Rentekammeret (Indenrigsministeriet) og tyske Kancelli sad inde med. Et Forsøg paa ved denne Lejlighed at faa al Gjennemgang gennem Arkivets Hvælvinger afspærret lykkedes kun for anden Sals Vedkommende, idet der her muredes en snæver Gang til Forbindelse mellem Kancellibygningen og Proviantgaarden. Paa første Sal maatte man nøjes med at danne en smal og lav Smøge mellem Finansministeriets Kontorer, hvorved Hvælvingen mistede næsten alt Lys.

Kort efter denne Udydelse opnaaedes endvidere ved Kirke- og Undervisningsministeriets Initiativ en Overenskomst mellem alle Ministerier om at aflevere alle de over 100 Aar gamle Arkivalier, som endnu opbevaredes i de særskilte Arkiver, for saaledes at udvide Gehejmearkivet til et fælles ældre Rigsarkiv. Efterhaanden som disse Afleveringer skred frem, maatte selvfølgelig Lokalerne yderligere udvides. Justitsministeriet afstod samtidig med sine Afleveringer Hvælvingen i Gehejmearkivets Stue, og i Aaret 1861 indrettedes et betydeligt Stykke af Proviantgaardens Stue, de saa-

*) Der er paa dette Sted paa Grund af nærværende Kommissions særlige Opgave intet Hensyn taget til Universitetets videnskabelige Samlinger (Bibliothek og Musæer), skjønt de paa samme Maade som »Statens« er tilgængelige for Almenheden.

**) Kgl. Resol. i Rentekam. Kbhvn. Kontor 1778, Nr. 120. 1781, Nr. 192. Bygn. Kontor 1792, Nr. 133. (Jour. Nr. B 1974).

kaldte »Kristian IV's Hvælvinger«, nærmest Arkivet, — ialt 116 Fod med en Gulvflade af 5000 Kvadratfod, større end alle den oprindelige Arkivbygning's Hvælvinger tilsammen, — til Brug for dette ældre Rigsarkiv. Ikke des mindre maatte en fuldstændig Aflevering af det gamle Rentekammerarkiv, det eneste, som endnu stod tilbage, opgives som uudførlig paa Grund af Regnskabsrækkernes Omfang.

Omtrent samtidig med denne sidste Udvidelse for Gehejmearkivet modtog ogsaa det kongelige Bibliothek en saadan for sine overfyldte Bogsale. Efter Konstkamrets Fraflytning i Aaret 1824 havde det kun modtaget en ringe Udvidelse ved Kobberstiksamlingens Optagelse paa Prinsens Palæ i Aaret 1852. Der var nu kun en eneste Mulighed for en Udvidelse indenfor Bibliothekets egne Mure, idet Stueetagen endnu bestandig tilhørte Militæretaten. Denne havde her et Oplag af Seletøjer og andre, tildels ubrugelige Sager; men da der blev Tale om en Afstaaelse til Bibliotheket, viste der sig ikke des mindre betydelige Vanskeligheder. Forhandlingerne om denne Sag endte med, at Staten modtog en Affindelsessum af 30,000 Rdlr. og flyttede sine Ting over i Proviantgaardens sydlige Sidebygning, som overlodes den af Marineministeriet. Bibliothekets Stue indrettedes derpaa til Bogsal; de gamle Porte erstattedes af store buede Vinduer, — (de oprindelige smaa firkantede Vinduer mellem Portene var alt ved Ombygningen 1824 tilmurede) — og der opstilledes Hylder over hele Gulvfladen. Disse Indretninger udførtes i Aaret 1861, og i den følgende Sommer flyttedes Bøgerne ind i det nye Rum. Den derved opnaaede Udvidelse repræsenterede en Gulvflade af omtrent 12000 □ Fod, eller henved en Tredjedel af samtlige ældre Lokaler. —

Det »store og for den ethnografiske Samling udmærket passende Lokale«, som der alt i Aaret 1844 var »grundet Haab« om at se den indflyttet i (se S. 43), var Prinsens Palæ, eller som det officielt kaldtes: det kongelige Palæ i Kalleboderne.

Denne rummelige Bygning var indtil 1849 beboet af en hel Række Familier og enkelte Personer. I de henved 150 Værelser og Rum fandtes der saaledes i Aaret 1835 foruden en 6—7 mindre Husstande store Lejligheder for Generallojtnant Bülow, Kammerherrerne Römer, Berger, v. Krogh og v. d. Maase, Konferensraaderne Hansen og Bugge og Kammerraad Treschow. Desuden var der, som forhen omtalt, Lokale for Højesteret (Riddersalen og 5 andre Værelser) og Landhusholdningsselskabet (1 Værelse paa første og 7 paa anden Sal).

I den »kongelige Kundgørelse angaaende Civillisten« (af 30. Maj 1849) hed det nu: »Til Opbevaringssted for Statens Samlinger og Musæer bestemmes Palæet i Kalleboderne, imod at Højesteret anvises andet passende Lokale; de nærværende Beboere af bemeldte Palæ opsiges til Fraflyttelse, mod eller uden Vederlag, og Konstmusæet fraflytter dets Gaard i Dronningens Tværgade.«

Den ethnografiske Samling havde først faaet Løfte paa at faa tildelt et passende Lokale paa Palæet og havde alt dengang begyndt at flytte derind; den kunde den 23. Juni aabnes for Publikum i en Del af sine Værelser. Anden Dagen efter, den 25. Juni henlagdes derpaa »alle offentlige og kongelige Musæer, Samlinger og Gallerier«, som ved den kongelige Kundgørelse om Civillisten var erklærede for

Statens Ejendom, under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen. Dette forelagde derpaa en Plan for Kongen om deres fremtidige Ordning, som tiltraadtes ved Resolution af 5. August.

Ved denne ophævedes alle de særskilte Bestyrelser, — (deriblandt ogsaa Kommissionen for Oldsagers Opbevaring, af 22. Maj 1807), — som hidtil paa forskjellig Maade havde sorteret under Overhofmarskallatet, og der oprettedes en fælles Overdirektion under Ministeriet; Overhofmarskal Levetzau blev Overdirektør, Kongen selv desuden Protektor for den nordiske Oldsagssamling. Ved samme Lejlighed opløstes ogsaa det historisk-arkæologiske Arkiv (af 7. Februar 1846). Dets anti-kvarisk-topografiske Afdeling, samt de topografiske Efterretninger fra Island i dets anden (oldnordisk-islandske) Afdeling, forenedes med selve Oldsagssamlingen under Navn af det antikvarisk-topografiske Arkiv, medens Samlingen af Diplomer og egentlig historiske Efterretninger afleveredes til Gehejmearkivet.

Under Overdirektøren samledes altsaa ved denne Lejlighed Maleri- og Kobberstiksamlingerne med Konstmusæet, Musæet for nordiske Oldsager, den ethnografiske Samling og Mønt- og Medaljekabinetet. De fandtes spredte i Gaarden i Dronningens Tværgade, paa Rosenborg, paa Kristiansborg i Stuen og paa anden Sal og i Bibliothekbygningen; men det udtaltes i samme Resolution, at Ministeriet skulde være bemyndiget til »at træffe de fornødne forberedende Skridt til Indretningen og Fordelingen af Palæet i Kalleboderne som Opbevaringssted for Musæerne.«

Efterat denne nye Organisation var traadt i Virksomhed nedsatte Ministeriet en Kommission, bestaaende af Overdirektøren, Bygmesteren Koch og Samlingernes Inspektører Thomsen og Thiele, for at affatte en nærmere Plan for Fremgangsmaaden ved Samlingernes Indretning i Prinsens Palæ og dettes Omdannelse til en Musæumsbygning (13. September). Den derved fremkaldte Plan gik ud paa Forandringer og Forbedringer til et Beløb af 23000 Rdl., som tænktes fordelt paa 2 Aar; den tiltraadtes alt under 9. Februar 1850 af Ministeriet. Det var en Selvfølge, at alle Beboerne efterhaanden blev opsagte til Fraflytning, saaledes at kun Løngangen ud til Frederiksholms Kanal vedblivende bestemtes til Boliger, fra nu af til Samlingernes Embedsmænd.

Der toges strax fat paa den vedtagne Plans Iværksættelse. I Løbet af 1850 flyttedes alle Sagerne fra Gaarden i Dronningens Tværgade til Palæet; ud paa Efteraaret kunde »Konstmusæumsbygningen« sælges (til Grosserer H. B. Fogtmann) og før Jul var den fuldstændig rømmet og overleveret til den nye Ejermænd. Samtidig overtog Undervisningsministeriet Palæets Vedligeholdelse. Den 9. Oktober havde Thomsen faaet dets Samtykke til at holde Rejsegilde paa Palæet efter Tilendbringelsen af de første Byggearbejder.

Det ethnografiske Musæum var det første, som fik sig indrettet i det nye Hus; Thomsen indberettede den 1. Juni 1850, at Lokalerne nu var færdige og strax efter fuldførtes Indflytningen. Allerede i det foregaaende Efteraar havde Thiele begyndt at revidere Kobberstiksamlingen i en Lejlighed, som stilledes til hans

Raadighed paa Palæet; i det følgende Foraar paaskyndtes Indretningen af dets eget Lokale.

Men Bygningens Omdannelse og Samlingernes Ordning viste sig snart at være et saare omfangsrigt og langvarigt Arbejde. I Foraaret 1851 var endnu kun 4 af de bevilgede 23 Tusind Rdl. kommen til Anvendelse; i Løbet af det følgende Aar kom hertil 10000, og i de to næste, til Foraaret 1854, atter 10000 Rdl. Imidlertid havde Overdirektøren under 3. August 1852 faaet Ordre til at rømme Kristiansborg med Oldsagssamlingen, da Kongen havde bestemt denne Del af Slottet til en Udvidelse af sin egen Bolig og til Opstilling af sine private Samlinger. Der blev i den Anledning ogsaa strax lagt en Plan til dens Flytning, men Palæets Plads var alt saa optagen, at det blev nødvendigt først at flytte Højesteret fra sine Lokaler. Der gik derpaa igjen et helt Aar, uden at der foretoges noget i Sagen, da saa Kongen under 11. August 1853 gjentog sin Fordring i Reskript til Indenrigsministeren. Der var da lige paa Finansloven af 31. Juli bevilget 7000 Rdl. til Rettens Flytning til Enkedronning Marie Frederikkens Palæ paa Amalienborg. Denne foretoges, som vi har set, strax efter Nyaar 1854, og umiddelbart efter førtes Hovedmassen af Oldsagssamlingen over til Prinsens Palæ. Hele denne Flytning var dog først tilendebragt den 20. September, »paa ubetydeligt nær«, og Kongen takkedes for den Velvilje, hvormed han havde tilladt, at man havde ladet sig saa god Tid med Overførelsen og Opstillingen.

Imidlertid var Kobberstiksamlingen bleven fuldt indrettet og fra 1. Juni 1852 aabnet for Publikum i sit nye Lokale; det ældre overlodes, som vi har set, strax efter til det kongelige Bibliothek.

Strax efter toges der fat paa Indordningen af Kong Kristian VIII's værdifulde Samlinger, som Kongen havde skjænket Staten, mellem det tidligere Konstmuseums Sager. Den 27. Juni 1851 overdrog Ministeriet Professor Ussing det Hverv at modtage dem for atter at overlevere dem til Musæet, og Aaret efter indgav dets Direktør Thomsen en Plan til deres Fordeling, som af Ministeriet approberedes den 12. Juli. Der var især en betydelig Samling af antike Oldsager, som Kongen havde samlet paa sin Rejse i Syden eller senere var kommen i Besiddelse af ved Indkjøb og Gaver. Den bestod væsenlig af malede Vaser, men indbefattede ogsaa Marmorskulpturer, Bronser, Terrakotter osv. Forskjellige mindre Samlinger var efterhaanden bleven optagne i den kongelige, saaledes de af Brøndsted, Falbe, Arkitekten Kr. Hansen og Professor Ussing under deres Ophold i Grækenland erhvervede Antiker, Oldsager fra Nord-Afrika, som var indsendte af Konsulen Carstensen osv. Ved Sammensmeltningen af disse Samlinger med Konstmusæets Afdelinger for ægyptiske og græsk-romerske Oldsager dannedes der nu et Antikabinet, som i Foraaret 1853 opstilledes i sine nye Lokaler; der bevilgedes hertil i Februar og Marts Maaneder 1000 Rdl.

I Konstmusæet i Dronningens Tværgade fandtes der, som det vil mindes, foruden Oldsagerne og den ethnografiske Samling endnu en større Samling af Konst-sager og Kostbarheder, en Arv fra det tidligere Konstskammer. En Del af disse

optoges nu vel i andre Samlinger, men der blev dog en ikke ringe Mængde tilbage, som nu bestemtes til at danne et »Musæum for Skulptur og Konstflid«, der atter i Forening med Antikkabinettet sammenfattedes under det særlige Navn: Konstmusæum. Denne Samling, som efterhaanden tænktes forøget ved Indkjøb af nyere danske Billedhuggerværker, blev dog først færdig ordnet, opstillet og tilgængelig for Almenheden i Maj 1860, og den opløstes igjen 7 Aar efter.

Samtidig med at i Aaret 1854 det oldnordiske Musæum efterhaanden flyttedes til Prinsens Palæ og her optog blandt andet Højesteretssalen, den saakaldte Riddersal, indrømmedes der ogsaa sammesteds Videnskabernes Selskab et Lokale. Da Hoffet i Begyndelsen af Aaret gjorde Fordring paa de Værelser i Kristiansborgs søndre Tilbygning, som efter Slotsbranden var indrømmede dette Selskab, fik det først Løfte paa indtil videre at maatte bruge nogle Værelser i Enkedronningens Palæ paa Amalienborg, men under 25. April bestemte Undervisningsministeriet sig for at skaffe det Lokale paa Prinsens Palæ, sammen med Oldskriftselskabet. Det indrettedes samtidig med Oldsagssamlingens Opstilling og var færdig til Afbenyttelse i Oktober Maaned. Landhusholdningsselskabet, som var forblevet paa Palæet, fik samtidig en lille Udvidelse af sin Lejlighed.

Efter Overhofmarskal Levetzaus Død i November 1859 blev Posten som Overdirektør ved Musæerne ubesat, og de styredes fra nu af umiddelbart af Undervisningsministeriet, idet dog Konferensraad Thomsen efterhaanden var bleven Direktør for dem alle. Efter hans Død, den 21. Maj 1865, nedlagde Ministeriet Forestilling til Kongen om en ny Ordning af Samlingernes Bestyrelse og opnaaede under 29. Januar 1866 Resolution paa denne. Overdirektørposten blev fra nu af formelt inddragen og Forretningerne henlagte under Undervisningsministeriet. Mønt- og Medaljekabinettet fik sin egen Direktør (daværende Professor L. Müller), det oldnordiske og det ethnografiske Musæum holdtes derimod som nær beslægtede under en fælles Direktør, der tillige var Direktør for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring og for de danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg (daværende Etatsraad J. J. A. Worsaae). Konstmusæet endelig bestemtes til Nedlæggelse i sin daværende Form, som endnu i visse Maader mindede om det gamle Konstammers tilfældige Sammenhobninger, og der nedsattes en Kommission til at overveje, hvad der bedst kunde gjøres ud af dets enkelte Dele. Allerede 4 Uger efter oprettedes der derpaa ved Resolution af 26. Februar fra 1. April af en særlig Antiksamling med samme Direktør som Møntkabinettet. Musæet for Skulptur og Konstflid opløstes derimod efter Resolution af 6. December fra Aarets Udgang og afgav en Del af sine Sager til Rosenborg og Charlottenborg, medens de egenlige Konstværker fra Middelalderen og den nyere Tid indtil videre magasineredes i Kristiansborgs øverste Mezzanin. Ved Resolution af 7. December 1874 overdroges de til Konstakademiet, og 1879 bestemtes det, at de originale Værker af nyere danske Billedhuggere skulde opstilles i Malerisamlingen, medens Afstøbningerne af ældre Skulptur i Forening med Konstakademiets egen Samling skulde finde deres Plads i den nye Udstillingsbygning.

Den ved Skulptursamlingens Bortflytning indvundne Plads paa Prinsens Palæ benyttedes strax efter til en Omflytning, hvorefter Mønt- og Medaljesamlingen i Aaret 1867 førtes hertil fra Rosenborg, som fra nu af helt optoges af Kongernes kronologiske Samling. Med denne Forandring har Musæerne naaet deres nuværende Ordning.

Prinsens Palæ indeholder, foruden Beboelseslejlighederne til Sanlingernes Inspektører samt Lokaler til Videnskabernes-, Oldskrift- og Landhusholdnings-Selskaberne, ialt 129 Værelser og Rum, fordelt i tre Etager og med en samlet Gulvflade af godt 9000 □ Alen. Af disse indtager det ethnografiske Musæum de 52, med en Gulvflade af 3131 □ Alen, altsaa over Tredjedelen af det hele. Det oldnordiske Musæum har vel kun 34 Værelser og Rum, men dens samlede Gulvflade er større, nemlig 3406 □ Alen. Dertil kommer det antikvarisk-topografiske Arkiv og Arbejdslokale for Bestyrelsen for de nationale Mindesmærkers Bevaring med 4 Værelser og en Gulvflade af 279 □ Alen. De tre øvrige Samlinger indtager tilsammen omtrent en Fjerdedel af Palæets Rum. Antiksamlingen har 14 Værelser med en Gulvflade af 857 □ Alen, Kobberstiksamlingen henholdsvis 17 og 868, Mønt- og Medaljesamlingen 8 og 509. Det er en Selvfølge, at der i alle disse Tal er medregnet ikke blot selve de opstillede og for Offenligheden tilgængelige Samlinger, men ogsaa de talrige (ialt 32) Magasinrum, Arbejds- og Bibliothekværelser.

